

BIBLIOTEKA E

854 - 32

N - 32

GJIROKASTER

SHFETI

NDESHJE

TREGIME

8SH-32
N 32

8SH-32
S

NDESHJE

TREGIME

~~49182~~
BIBLIOTEKA E SHKËTIA
GJURORISHT
2801

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

DY FJALE PËR LEXUESIT

Në këtë vëllim që po i japim sot lexuesit, janë përmbledhur disa tregime nga autorë të ndryshëm. Këto tregime janë nxjerrë nga organet letrare dhe të shtypit periodik me qëllim që të shërbejnë për popullarizimin dhe njohjen më të plotë të shkrimeve tona letrare më të fundit.

Tematika që trajtohet nëpër tregimet e kësaj përmbledhjeje është e larme. Në disa tregime si «Xhemilja», «Çapkënja e gjyshes», «Ndeshje» përshkruhet lufta dhe përpjekja e madhe që bëhet sot te ne për flakjen e zakoneve të prapambetura që skllavërojnë gruan, këtë forcë të madhe shoqërore. Autorët kanë vënë në qëndër heroinën që lufton kundër koncepteve të mykura, të cilat kanë zënë rrënjë në njerëz të afërm apo në prindër që akoma s'janë bashkuar me rymën e fuqishme të revolucionarizimit të jetës sonë.

Kurse në tregimet si «Këngë e re», «Me pleqtë e Perondisë», «Shpërngulja» etj. autorët kapin dhe trajtojnë subjekte që evidencojnë luftën në ndërjegjen e një pjese të kooperativistëve tanë për të hequr dorë vullnetarisht nga pronësia private e tokës në interes të shoqërisë sonë.

Ndjenja e dashurisë së madhe ndaj pronës ko-

lektive spikat bukur te tregimi «Dhimbje». Kurse një jehonë të Luftës Nacional-çlirimtare lexuesi do ta ndeshi bukur te tregimi «Plaku dhe pushtuesi».

Për problematikën që trajton dhe për nivelin e kënaqshëm artistik, mendojmë që ky vëllim do të pëlqehet dhe do të lexohet me ëndje.

BY TIALA THE LEXORIT

... të tregimit të kësaj periudhe, të cilin e përcjellim me një vëllim të ri, të cilin e përcjellim me një vëllim të ri, të cilin e përcjellim me një vëllim të ri...

... të tregimit të kësaj periudhe, të cilin e përcjellim me një vëllim të ri, të cilin e përcjellim me një vëllim të ri, të cilin e përcjellim me një vëllim të ri...

... të tregimit të kësaj periudhe, të cilin e përcjellim me një vëllim të ri, të cilin e përcjellim me një vëllim të ri, të cilin e përcjellim me një vëllim të ri...

XHEMILJA

Atë ditë prilli, në shtëpinë e Zeman Kapllanit bëhej një gosti e madhe. Do të vendosej fati i Xhemiles, vajzës së tij të vetme. Kishin ardhur për të parë vajzën. Zemani ishte përgatitur me kohë për këtë ditë; vetëm një diçka i kishte dalë nga mendja atij: nuk kishte mbajtur vajzën në shtëpi, po e kishte lënë të shkonte në punë. Atij iu kujtua kjo gjë, sapo pa miqtë në kthesën e rrugicës dhe në kokë i shkrepri si rrufe një mendim: Thirri djalin dhe e porositi të lajmëronte Xhemilen të vinte me një frymë në shtëpi, se kish ardhur daja. Djali, sikur ta kishte kuptuar shqetësimin e tij, megjithëse nuk kishte parë të vinte daja, pa e bërë fjalën dysh u nis në pikë të vrapit, sa i hanin këmbët, për të zbatuar urdhërin. «Deri tani çdo gjë po shkon sahat» — mendoi i kënaqur xha Zemani dhe, duke përdredhur majat e mustaqeve (zakon ky që tregonte kënaqësinë, sa herë që shpëtonte nga ndonjë telash) nxitoi të priste miqtë.

Në odën e miqve kishin zënë vend: miqtë në qoshen e djathtë, të kryesuar nga Asllani, lajmësi, i cili ishte edhe daja i vajzës. Poshtë tij ishte ulur zonja Rronjë, e ëma e «kandidatit për dhëndërr» dhe i treti e i fundit ishte vetë personi më i inte-

resuar, i vluari Xhevit Molla. Kundruall «delegacionit» të miqve, në qoshen e majtë ish-in të zotët e shtëpisë: xha Zemani, i vëllai dhe i nipi.

Mbas prezantimit të bërë nga lajmës Asllani, që ishte lindur për kësi ceremonish, të dy palët ish-in njohur me njëri-tjetrin. Ish-in shkëmbyer përshëndetjet e rastit, ish-in hedhur e pritur cigaret nga njëra qoshe në tjetrën (tamëm si në një lojë «luftash»), ishte pirë dhe kafja e parë, dhe muhabeti sikur s'po gjallërohej, sikur fjala nuk po merrte udhën e duhur, drejt qëllimit që duhej. Si miqtë dhe zotët e shtëpisë sikur rrinin mbi gjemba, të gjithë prisnin çastin kur të hynte Xhemilja dhe të sillte kafen e dytë.

Ndërkaq Xhemilja, sa pa të vëllanë që vinte me vrap drejt saj, u nda nga shoqet dhe e tronditur i doli përpara. Nuk arriti ta pyesë, kur dëgjoi atë të fliste duke iu marrë fryma nga lodhja:

— Xhemile... më tha babai... të vish shpejt në shtëpi... se ka ardhur daja.

Sakaq Xhemilja, nuk kërkoi asnjë sqarim tjetër nga vëllai, nuk arriti as t'u thoshte gjë shoqeve, kapi vëllanë për dore dhe u nis me vrap. Nuk i pëlqeu aspak kjo ardhje me kaq ngut e të vëllait. Diçka e keqe duhej të kishte ndodhur në shtëpinë e dajës ose në shtëpinë e saj. E pushtuar nga një ndjenjë frike ecte vrap, pa vënë re asgjë përreth, dukej sikur fluturonte dhe tërhiqte zvarrë të vëllanë, i cili nuk ecte më me këmbët e veta. «Daja ka ardhur edhe herë të tjera te ne — mendonte ajo — po nuk më kanë thirrur me kaq ngut, me siguri diçka e keqe ka ndodhur» dhe vazhdonte vrapin me këtë mendim të ngulur në tru. Kur ishte duke ngjitur shkallët, i doli për-

para e ëma me fytyrë të qeshur dhe e qetë i tha:
— Po eja moj bijë, se po të presin gjithë ata miq.

«Nuk po kuptoj asgjë — ç'të jetë kjo lojë që po më kurdisin?» dhe, pa iu përgjigjur së ëmës, hyri në kuzhinë. Aty u kujtua për të vëllanë, që ishte i rraskapitur dhe i bërë ujë në djersë. E freskoi me ujë dhe filloi ta fshinte me peshqir, duke mallëkuar veten që kishte vrapuar si e çakërdisur.

— Hajde, lëre Agimin tani, se freskonet vetë ai, po vishu shpejt, se po të presin në odën e miqve. Shiko, vish atë fustanin bojë qielli dhe sandalet e reja — dëgjoi urdhërin e nënës.

— Pse t'i vesh rrobet e mira? — pyeti Xhemilja me sinqeritetin e një vajze të padjallëzuar.
— Daja më ka parë edhe herë të tjera me rrobet që mbaj zakonisht.

— Lëri pyetjet tani, ti, Xhemile, dhe bëj si të thonë, se nuk është koha për muhabet! More vesh?

Për të mos i prishur qejfin nënës, Xhemilja u vesh shpejt e shpejt.

— Tani merr tabakanë me filxhanët e kafes dhe llokumet e eja të hyjmë.

E ëma para, Xhemilja pas, u nisën për në odën e miqve.

Padurimi kishte arritur kulmin në odën e miqve. Kishte pllakosur një heshtje, saqë asnjërit s'ja mbante të hapte gojën i pari. Më të rrallë, si për të thyer heshtjen, e merrte fjalën Asllani, që ishte i zoti i gojës edhe në situatë të vështirë. Por arriti momenti që edhe lajmësit iu lidh gjuha e nuk dinte përse të hapte muhabet, dhe u mat t'i drejtohej xha Zemanit që të nxirrte vajzën, se

koha s'priste, po s'arriti të hapte as gojën, kur dëgjoi të hapej dera dhe të hynte Xhemilja. Të gjithë, në të njejtën kohë, sikur atë çast prisnin dhe sikur të komandoheshin nga ndonjë sustë, lëvizën nga vendi dhe i drejtuan sytë nga ajo. Të shihnit si ndërruan fytyrat e tyre! Të gjithë u çelën në fytyrë. Edhe xha Zemani, që deri tani nxinte si killaniku, i trembur se mos e bija i binte hilesë dhe i bënte ndonjë proçkë e nuk vinte fare në shtëpi, lëvizi nga vendi, duart automatikisht filluan të kryenin funksionin, të përdridhnin majat e mustaqeve, u çel në fytyrë dhe mori një pamje prej kapadaiu, sikur donte t'u thoshte të pranishmëve: «E shikoni se ç'vajzë kam? Yll, ore yll, që me dritën e tij na ndriçoi dhomën».

Sikur t'ja kishin kuptuar mendimet që bluante në kokë xha Zemani, të gjithë ja kishin ngulur sytë Xhemiles. Zonja Rronjë, bile, u rrotullua pak që ta kishte Xhemilen përballë dhe po e shikonte sikur ajo të ishte ndonjë plaçkë e ekspozuar. Më finok u tregua Xheviti, i cili u hoq sikur s'e vuri re Xhemilen, por, megjithatë, me ato shikimet vjedhurazi nuk ja shqiti sytë për asnjë çast.

Xhemilja nuk kujtonte të gjente njerëz të huaj në odë dhe, e hutuar nga gjithë ato vështrime, mbeti si e gozhduar atje, në fund të odës, me kokë ulur dhe tabaka në dorë. E ëma e preku lehtë në bërryl dhe i pëshpëriti në vesh: «Jepu kafën, nise nga qoshja e djathtë e pastaj me radhë...» dhe nuk arriti të mbarojë se Asllani, i vëllai, sikur ta kishte kuptuar shqetësimin e saj, i erdhi në ndihmë:

— Hajde, të keqen daja, mos ki turp, pa ta provojmë një herë kafën nga dora jote! — nisi

nga ligjërata daja dhe shikimi i tij fluturoi te të gjithë, por vajti e u ngul te Xheviti, sikur donte t'i thoshte: «shiko, hapi sytë mirë, more tutkun, e shikon se ç'thëllëzë të kemi zgjedhur?»

Përsëri ra heshtja. Dëgjohej vetëm të rufisurit e kafes dhe në të njejtën kohë kryqëzoheshin shikime. Xhemilja, kokëulur, vazhdonte të qendronte me tabakanë në dorë, duke pritur të mblihdte filxhanët. Edhe ashtu, kokëulur, ajo ndjente shikimin e të gjithëve, po sidomos të asaj gruas dhe djalit, që ajo nuk i njihte. Ishte në një gjendje të tillë, saqë nuk mund të mendonte për asgjë. Pse të gjithë e shikonin dhe nuk flisnin? Nuk kishin parë njeri me sy? Po ajo gruaja dhe ai djali, ç'kishin që e shikonin sikur do ta përpinin? Mendohej t'u kujtonte fytyrat, por më kot. Një gulç ndjente në grykë, dhe sikur e pengonte të qante me zë.

Tani ajo e kuptoi se ata ishin mbledhur për ta fejuar. Dhe si pa? Pa i thënë më parë asaj asnjë fjalë! Kur? Si kështu? Ajo nuk ishte në gjendje të arësyetonte më shumë, kaq e tronditi ky zakon anadollak, që këtë herë ajo po e provonte në jetën e saj. Të mos kishte qenë e ëma aty pranë, që e kapi për krahu, ajo me siguri do të ishte rrëzuar në dysheme.

Xheviti, mbasi e shikoi mirë e mirë Xhemilen, filloi të pijë kafen, shenjë kjo që, sipas zakonit, jepte pëlqimin për vajzën. E piu kafen dalëngadalë, që të kishte sa më shumë kohë në dispozicion për të parë Xhemilen. Mbasi vuri filxhanin në tabaka, nxori një unazë ari dhe u mundua t'ja vinte në gisht Xhemiles, por kjo u kthye me rrëmbim dhe doli nga oda.

Cigaret, kafeja dhe llokumet u pasuan me gotat e rakisë, që u rrokullisën atë darkë në shtëpinë e Zeman Kapllanit. Karkë, për kokën e darkës. U mblodhën gjithë tarafi i xha Zemanit dhe muhabeti zgjati derisa këndoi gjeli i tretë. S'i thonë shaka! Fejoi vajzën e vetme xha Zemani! Dhe me kë pa, me Xhevit Mollën, alamet dhaskali nga fshati fqinj.

Ndërsa në odën e miqve kërciste muhabeti për shtatë palë qejfe, rakia derdhej si lumë e dëgjoheshin këngë e valle, ngriheshin dolli e mirësi për çiftin e ri, në dhomën tjetër nënë Zenepja jepte e merrte për të qetësuar Xhemilen, që, e dërrmuar, qe shtrirë mbi minder. Fytyra, shtrënguar në mes të pëllëmbëve të duarve, i digjte furrë. Koka i oshëtinte si koshere bletësh, dhe në tëmtha ndjente dhembje sikur ta shponin me turjelë. Ishte kaq e brengosur, saqë donte me çdo kusht të shfrynte, të nxirrte dufin, por te kush? S'kishte kujt t'i drejtohej. Babait?! Jo dhe jo! Punë që s'behej. Ja njihte mirë huqet atij. Me të s'mund të bisedonte e t'i thonte mendimin e saj për këtë fjesë të padrejtë. Po edhe sikur të merrte guximin e t'ja thonte, mos vallë ai do ta kuptonte dhe do ta përkrahte? Xha Zemani nuk ishte nga ata burra që të pyeste evlatin për raste të tilla dhe aq më tepër vajzën! «Evlati është evlat — trumbetonte ai — dhe duhet të mbajë vendin e tij, të mos përzihet në punët e më të mëdhenjve. Po t'u fërkosh pak kokën, të hipin në kurriz. Evlatin vishe, ushqeje dhe mos e pyet për asgjë. Për jetën e tij ka kush përgjigjet» — ja parimet e xha Zemanit. T'i drejtohej së ëmës? Po si mund ta ndihmonte ajo? Qëkur kishte hyrë nuse në këtë shtëpi, s'e kishte hapur asnjëherë go-

jën faqe të shoqit, sikur të ishte skllave. Po sikur t'i drejtohej dajës?! Po a nuk qe daja ai, që po kurdiste këtë miqësi anadollake, duke e marrë jetën e saj nëpër këmbë? Po, po, ishte po ai, daja, që deritani e kishte njohur për burrë me mend në kokë dhe që e kishte dashur shumë. Ndërsa tani... E gjithë ajo dashuri për dajën u kthye në një urrejtje të pakufishme.

Dhe, duke shoshitur lloj-lloj mendimesh, që i hynin e i dilnin në kokë si bletët në koshere, ajo e ndjeu veten të braktisur nga njerëzit e saj, sikur të ishte një jetime, pa nënë e babë, pa asnjë të afërm. Mendimet ja ndërpreu e ëma, që e rroku për qafe me dhemshuri.

— Ç'ke, xhani i nënës? Sytë të qenkan skuqur e paske shumë zjarr, ti përvëloke sikur të jesh e sëmurë.

— Jo, nënë, nuk jam e sëmurë — u përgjigj me ngashërim Xhemilja — por...

— Thuaja nënës, moj shpirt, mos u ndruaj.

— Unë nuk dua të më fejoni me një njeri që nuk e njoh fare — dhe Xhemilja desh të shfrente gjithë dufin, po e ndërpreu e ëma:

— Po mirë, moj bijë e nënës, ç'të keqe ka këtu? As unë nuk e njihja babanë tënd, dhe ja, u plakëm e u trashëguam.

— Po, nënë. Unë nuk e dua atë, dhe mos më fejoni. Kanë ndryshuar kohët sot, nuk është koha e baba Qemos. Unë do të marr atë që njoh dhe më njeh.

— Po edhe ne sipas kohës po bëjmë, moj bijë. Ja, Xheviti erdhi që të shihnit njëri-tjetrin, kurse në kohën tonë e shihnim njëri-tjetrin vetëm ditën e martesës. Pse, si t'u duk Xheviti ty, i keq? Ai

është alamet djali. Është djalë i vetëm dhe përveç nënës nuk ka njeri tjetër. Pa le që ka edhe alamet pune, është mësues. Ti do të jetosh mirë, s'do të kesh nevojë për asgjë, bile edhe në punë nuk duhet të vesh...

Ndërsa nënë Zenepja vazhdonte «leksionin» mbi meritat e Xhevitit, Xhemilja, si e pa që s'merrej dot vesh me të ëmën, e la të fliste, dhe vetë po mendonte si të dilte nga kjo gjendje. «Ende me të kaluarën jetojnë nëna, babai, daja dhe të afërmit e mi. Nuk vënë re atë se çfarë përmbysje i është bërë dhe po i bëhet së kaluarës, që janë ngritur më këmbë që nga foshnja në djep e deri te më plaku për të djegur e zhdukur çdo zakon e mbaturinë të keqe të së kaluarës? Pse prindërit e mi të qëndrojnë jashtë kësaj lufte? Edhe në malësitë e veriut, ku errësira e prapambetja kanë qenë më të mëdha, ku zakonet kanë qenë më të forta, të gjithë janë ngritur për t'i zhdukur këto zakone, po prishin fejesat në moshë të vogël dhe me pagesë. Nuk ka ditë që të mos shkruajnë gazetatat për këtë luftë frontale për triumfin e së resë. Në qoftë se prindërit nuk më kuptojnë, ka kush më kupton dhe më përkrah, unë kam Luanin, kam Violetën, motrën e tij që më do dhe e dua si motër, kam gjithë të rinjtë dhe të rejat e fshatit, kam komunistët, kam gjithë fshatin që do të më përkrahë, që nga më pleqtë e deri te fëmijët e shkollës. Dhe unë budallaçka e ndjeva veten pa njeri, të braktisur. Jo, po, e kam pasur gabim. Tani nuk kam aspak frikë për asgjë. Mjafton t'u drejtohem të gjithëve dhe të gjithë do të më dalin krah, nuk do të lejojnë që të më fejojnë me pahir me një që nuk e njoh dhe s'e dua. Unë do të martohem me atë që dashuroj, me Luanin. Po ku është Luani tani?

Tani duhej të ishte pranë meje, tani e ndjej më shumë se kurrë mungesën e tij. Duhet që të pyes Violetën se ku ndodhet Luani dhe ta lajmëroj të vijë sa më parë. Më mirë t'i them atij si qëndron puna.»

Tani Xhemilja e ndjeu veten më të qetë. Ngriti kokën dhe u dha gërshetave mbrapa. Sytë, që deri tani ishin të turbullt nga lotët, i shkëlqyen plot besim e shpresë. E qetë dhe me guxim iu drejtua nënës:

— Dëgjo, nënë. Unë të thashë që nuk dua të më fejonit. Unë nuk e dua atë që kërkonti të më jepni. Do të martohem me një tjetër, që e kam njohur për shumë kohë dhe e dua.

Nënë Zenepja, e llahtaritur nga këto fjalë që nuk i priste kurrë nga e bija dhe nga qetësia e guximi i Xhemiles, sa s'ja dha kujes, po e mbajti veten.

— Mos u çmende, moj bijë? Edhe këtë kërkon të na bësh, të na nxish faqen tani në pleqëri? Po sikur të marrë vesh yt atë për këto që thua, ku do mbytesh, moj bijë? Ku është parë e dëgjuar që vajza, pa pikë turpi, të kërkojë vetë burrë dhe të mos dojë atë që i gjejnë prindërit? Po a e di ti se sonte yt atë dhe daja u dhanë fjalën miqve që pas një jave të bëhet celebrimi, dhe në fund të muajit dasma?! Vëri gishtin kokës, bija ime, e mos folë më marrëzi. Ti sonte je e tronditur dhe nuk di ç'flet, po nesër do të mendosh ndryshe. Fli tani dhe dëgjo këtu, po ta them edhe një herë, mblidhe fiqirin se, po i dëgjoi këto fjalë yt atë, të mori lumi — dhe nënë Zenepja u largua për t'u shërbyer miqve.

Xhemilja i priti e qetë kërcënimet e së ëmës.

Ajo e dinte që nëna nuk do t'i thonte gjë babait. Po edhe sikur t'i thonte, Xhemilja ishte e vendosur për jetën e saj, iu forcua mendimi që ajo ishte zot i jetës së saj, dhe gjithë ky besim vinte nga drejtësia e rrugës që kishte vendosur të zgjidhte në jetë. Që tani ajo e kishte marrë vendimin se si do të shprehej në gjendjen civile, kur të bëhej celebrimi, edhe sikur Luani të mos vinte brenda javës, gjë që mund të ndodhte po të qe nisur me shërbim në ndonjë rrugë të largët. «Që nesër, si të takoj Violetën, duhet t'i shkruaj Luanit se si paraqitet puna dhe t'i them të vijë, patjetër, brenda javës. Ah, Luan, Luan, edhe ti je fajtor për këto që po vuaj sonte. Nuk e shpalle dashurinë tonë posa u ktheve nga ushtria, por me sot me nesër e le mbasi të ndërtoje shtëpitë e reja». Këto mendime bluante në kokë ajo dhe sepse ndjeu nevojën të kujtonte çastet më të lumtura të së kaluarës së saj, kur kishte ndjerë për herë të parë të rrahurat e zemrës për Luanin. Ndoshta, ngaqë donte të largonte atë gjendje tronditëse që kishte kaluar atë natë, i dha krahë fantazisë dhe iu kujtua qartë dita kur Luani do të nisej ushtar. Gjeti rastin dhe shkoi në shtëpinë e tij, gjoja për të takuar Violetën dhe, kur po largohej, te dera e oborrit e priste Luani.

— A do të më presësh sa të mbaroj ushtrinë, Xhemile? — e pyeti ai duke e shikuar drejt në sy.

— Po, — iu përgjigj ajo kokëulur dhe një i kuq i ra në mollëzat e faqeve, — do të të pres. Të vesh e të vish shëndoshë! — dhe i zgjati dorën.

Një e dridhur e përshkoi Xhemilen në të gjithë trupin, kur dora e saj takoi në atë të Luanit. Ngriti kokën dhe e shikoi vetëm për një çast, sikur të

donte të fotografonte Luanin në sytë e saj. Buzët
iu drodhën lehtë, dhe sytë iu mbushën me lot; gati
të shpërthente në vaj. Të qante ngaqë po ndahej
me Luanin, apo nga gëzimi që i dhanë fjalën një-
ri-tjetrit? Ndoshta për të dyja arësyet. Tërhoqi
dorën me rrëmbim dhe u largua pa shkëmbyer as-
një fjalë tjetër me Luanin. E ç'duheshin fjalët? Ai
shikim dhe shtrëngim duarsh vlenin më shumë se
fjalët, ata ishin si një betim i shenjtë i dy zemrave,
që rrihnin për njëra-tjetrën. Gjatë kohës në ushtri
Luani i shkruante letra nëpërmjet Violetës dhe ajo
i përgjigjej me gëzim. Në ushtri Luani kishte ma-
rrë edhe patentën për shofer dhe i shkruante se,
po të blinte kooperativa bujqësore maqinë, ai do të
kërkonte ta drejtonte vetë.

E lodhur nga puna e ditës, nga gjithë ajo tron-
ditje shpirtërore e asaj nate dhe e rrëmbyer nga
ato kujtime të ëmbla, Xhemilen e zuri gjumi aty
në minder. Dukej sikur i buzëqeshte dikujt. Ishte
në ëndërr, nuse në shtëpinë e Luanit. E pushtuar
nga krahët e tij, ajo i pëshpëriste: «Të qëndrova
besnike, të prita dhe tani jam më e lumtura!»

* * *

Sipas fjalës së dhënë, xha Zemani bashkë me
Xhemilen u nisën për në qendër të lokalitetit për
të bërë celebrimin në gjendjen civile. Xha Zemani
para, Xhemilja prapa. Ecnin në heshtje, pa shkë-
mbyer asnjë fjalë, sikur të ishin njerëz të huaj për
njëri-tjetrin. Vetëm bastuni i xha Zemanit, me ato
trokitjet e tij në gurët e xhadesë, sipas hapave të

të zot, dukej sikur ishte shoqëruesi i xha Zemanit, Xhemilja, kokëulur, e menduar, por me pamje të qetë, ndiqte të jatin pa e shikuar, e orientuar vetëm nga trokitjet e bastunit dhe kur ato pushonin, domethënë se edhe xha Zemani kishte «frenuar»; ajo ndalonte dhe shikonte të jatin. Xha Zemani qëndronte për disa sekonda, kthente kokën prapa për t'u siguruar nëse Xhemilja e ndiqte ose jo dhe pastaj ai niste të hidhte hapat, kurse bastuni niste nga ritmi i tij «trak-trak»! Qëndrime të tilla xha Zemani bëri shumë, derisa sosën në lokalitet. Rrugës i arritën shumë maqina, por xha Zemani nuk e bënte veten të hipte në ato të «mallëkuara», siç i quante ai maqinat. Dhe aq më tepër që ishte me të bijën. Kishte shofera që, kur afroheshin, duke u ardhur keq për këtë plak dhe vajzë që kishin marrë rrugën më këmbë, ngadalësonin shpejtësinë dhe mateshin të frenonin, kur «stop» «frenonte» edhe xha Zemani dhe u tundte bastunin, sikur donte t'i godiste. Xhemilja, sa dëgjonte zhurmë maqine para ose prapa, ndalonte pak, shikonte nëse maqina ishte «Skodë» ose jo, se e dinte që Luani kishte marrë një «Skodë» të re në parkun e ri të Fierit. Sa shihte ndonjë «Skodë», zemra fillonte t'i rrihte shpejt. Mendja i rrinte te Luani. Do të vinte apo jo? Por asnjera «Skodë» nuk kishte për shofer Luanin. Kjo ja shtonte shqetësimin Xhemiles.

Ndërkohë, lajmës Asllani dhe «dhëndërr» Xheviti kishin kohë që prisnin te dera e lokalitetit, me vështrim të ngulur në xhade. Sa panë së largu xha Zemanin të vinte bashkë me Xhemilen, rendën drejt tyre. Vunë xha Zemanin në mes ndërsa Xhe-

milja i ndiqte pas dhe u drejtuan për në gjendjen civile.

Nëpunësja po lexonte kodin mbi jetën bashkëshortore. Të gjithë dëgjonin në heshtje, por vetëm Xhemilja dëgjonte me vëmendje të madhe. Ndërsa Xheviti as që e kishte mendjen aty, ai ishte i rrëmbyer nga gëzimi që Xhemilja, qysh sot, do të bëhej e tij dhe, me atë shikimin e vet, dukej sikur do ta përpinte. Sot Xheviti që veshur më mirë dhe më me kujdes se çdo herë. Ai kishte bërë çmos që, me paraqitjen e tij elegante, t'ja rrëmbente zemrën Xhemiles. Kishte veshur një kostum të ri, pas modës, dhe në xhepin e vogël të xhaketës i dukej cepi i shamisë së bardhë, palosur trekëndësh. Për të rënë në sy që ishte mësues, kishte vendosur në xhepin e vogël të xhaketës edhe stilografin e stilolapsin. Një karafil të kuq kishte vendosur në thilenë e jakës së xhaketës. Megjithëse ishte vapë, kishte vënë edhe kravatë. Po ato që e «zbukuronin» më shumë ishin flokët. I kishte krehur me aq mjeshteri dhe kujdes! Brillantina u jepte flokëve një shkëlqim verbues, tamam si pasqyra, kur mbi të bien rrezet e diellit. Mundohej të buzëqeshte, që të linte t'i dukej një dhëmbë i veshur me flori. Në dorë mbante një pako me llokume dhe karamеле.

Pas leximit të kodit, nëpunësja iu drjetua Xhevitit:

— Ju, shoku Xhevit, a e doni Xhemilen?

— Po, e dua — u përgjigj ai duke kthyer kokën nga Xhemilja.

— Po ju, Xhemile, e doni Xhevitin?

Xhemilja, që kishte dëgjuar me vëmendje kodin dhe tani mendonte përse nuk erdhi Luani, dëgjoi t'i zihej emri i saj në gojë dhe ngriti kokën.

~~140192~~ 2801

BIBLIOTEKA E SHTETIT

— E doni Xhevitin? — përsëriti pyetjen nëpunësja.

E qetë, me një lëvizje të kokës, Xhemilja i dha gërshetit mbrapa dhe u përgjigj prerë:

— Jo, nuk e dua!

Edhe vetë Xhemilja u çudit me guximin e saj, që shprehu lirisht vendimin që kishte marrë brenda kësaj jave, pa patur as ndihmën e tjetërkujt, veç të Violetës. Ajo kishte vendosur të thoshte jo dhe jo, sikur edhe gameti të bëhej. E pse të mos thoshte? Mos vallë këtu, në zyrën e gjendjes civile ndodhej si brenda mureve të shtëpisë së saj, ku nuk do ta përkrahte askush? Jo! Prandaj u shpreh kaq çiltër, e sigurtë se atë e mbron ligji, e mbron dhe e përkrah shoqëria.

Nëpunësja, e çuditur nga guximi i kësaj vajze që tha një «jo» të prerë (sepse kjo nuk kishte bërë vaki herë tjetër në këtë krahinë), por edhe e kënaqur tha:

— Atëhere celebrimi nuk mund të bëhet.

Sa dëgjoi këto fjalë, Xheviti u zverdh si limon, i ra pakoja nga duart dhe mbi dysheme u përhapën llokumet e karamelet. Ndërsa xha Zemani, me bastunin ngritur, iu vërsul Xhemiles dhe u mat ta godiste në kokë, po ndërhyne lajmës Asllani, nëpunësja, dëshmitarët dhe nëpunësit e tjerë të lokalitetit, që dëgjuan këtë potere. Edhe ashtu, i kapur fortë nga duart, xha Zemani jepte e merrte me duar dhe këmbë, po më shumë me gojë, duke vjellë vrer kundër së bijës:

— Ç'e do që nuk jemi në shtëpi, pa dija si bëja, po tani ç'të bëj?! Ç'më turpëroi në sy të botës.

Dhe e vendosi që aty që të hakmerrej mirë kundër Xhemiles në shtëpi.

Poterën, që plasi në gjendjen civile, e dëgjoi edhe Luani, që sapo kishte ardhur dhe po priste te dera me ankth. Letrën e kishte marrë sot në mëngjez herët, sapo ishte kthyer në park nga një udhë e largët. Ua kishte treguar çështjen shokëve të drejtorisë së parkut dhe ata e lejuan të nisej me gjithë maqinë për në atë lokalitet për të shpurë pleh kimik. Posa dëgjoi poteren, Luani u vërsul brenda. Sa e pa, Xhemilja sa s'u çmend nga gëzimi. Tani ajo e ndjente veten trime dhe të lumtur.

Në gjendjen civile hynë edhe kryetari e sekretari i lokalitetit. Kur morën vesh çështjen me hollësi, ata i folën xha Zemanit dhe i thanë që nuk kishte vepruar drejt, po ku i mbushej koka atij se...

— Ti, xha Zeman, ke bërë gabim të madh. Për këtë do të japësh llogari para gjithë fshatit. Ai le të gjykojë se kush ka të drejtë, ti apo vajza jote. Ja, që tani po lajmëroj në telefon kryetarin e këshillit të fshatit tuaj të mbledhë popullin, dhe ne po nisejmë që tani me maqinën e Luanit, apo i ke të zëna vendet? — iu kthye Luanit.

— Kam tre vendet e para të lira, shoku kryetar, — iu përgjigj Luani.

Deshi, s'deshi edhe xha Zemani hipi në maqinën e Luanit. U nisën. «Skoda» çante përpara me tërë shpejtësinë, dukej sikur fluturonte. Një erë e freskët hynte në kabinë, erë pranverore, që të gjallëronte shpirtin dhe trupin. Të gjithë heshtnin. Edhe Luanit dhe Xhemiles u pëlqente të heshtnin, dhe herë pas here këmbenin shikime. Të dy e ndjenin veten të lumtur pranë njëri-tjetrit. Dashuria e tyre

kishte triumfuar. U dukej sikur fluturonin në krahët e njëri-tjetrit, të bashkuar përjetë dhe, ashtu siç çante përpara me të gjithë shpejtësinë «Skoda», çanin dhe ata përpara në jetë plot besim dhe optimizëm në lumturinë e tyre.

KËNGE E RE

Ndajnatë. Në fushën e pamatë sundonte drita e hënës. Drurët e shpërndarë nëpër fushë ngjanin të çuditshëm. Drita e hënës, që binte pingul mbi ta, i ngacmonte nervat Koli Mërtirit. Ai rrinte menjanë dhe as merrte pjesë në bisedë, as e prishte gjakun kur ndonjë nga ata të presidiumit u bënte thirrje fshatarëve që të flisnin. Asaj nate ai s'kish për të fjetur, ndaj i pëlqenin ato ndërprerjet e gjata të mbledhjes së asamblesë.

Koli vetë nuk kishte ndërmend të fliste. Të qe e mundur, ai as do të dëgjonte, as do të shihte. Fjalët e komunistëve i binin si vare në tëmtha dhe ai mezi merrte frymë nga një brengë, që i bëhej lëmsh në fyt pas çdo diskutimi. Të nesërmen gardhi i kopshtit personal do t'i afrohej fare pranë shtëpisë. Në fushën e pamatë të kooperativës do të bashkohet edhe ajo copë tokë, që Koli, si shumë fshatarë të tjerë, e kishte përdorur për të nxjerrë ndonjë fitim të vogël prej perimeve dhe misrit, që i mbillte duke iu vjedhur punëve të kooperativës. Edhe tufa e vogël e bagëtisë së imtë do të pakësohej. Do të zvogëlohej kështu ajo bota e ngushtë dhe e dashur për fshatarin e dikurshëm dhe do të madhohet bota tjetër e këtij fshatari, një botë kjo, që ai e ndërtonte vetë, herë i vetëdijshtëm, herë me

mëdyshje dhe një herë tjetër i shtyrë nga një fuqi e padukshme, që e detyronte të mos ndahej nga shokët.

Nëpër këto udhë plot shqetësime Koli Mërtiri kishte njëzet e ca vjet që shtegtonte dhe, sado që kishte patur shumë të mira, prapë ndjente në mos një brengë, një mall të fshehtë për atë kohën e dikurshme, kur i dhanë tapinë për një copë tokë, që më parë i përkiste çifligarit, i cili, për të shpëtuar lëkurën, u qe bërë baltë në këpucë fashistëve dhe tani s'di se ku dergjej në një varrezë të humbur të Evropës.

Ishte hera e parë që Koli, si gjithë bashkë-fshatarët e tij, drejtonte kurrizin dhe mendonte jo për kafshatën e bukës dhe për mërinë e çifligarit, po për të ardhmen. Ëndërronte një lumturi të thjeshtë: tokën, një pendë qe, një konak me kallama dhe një grua, që do t'i mbante shtëpinë dhe fëmijët, që i pati lënë jetimë gruaja e parë. Dhe kjo lumturi, një ditë prej ditësh, sikur i zbriti nga qielli: I dhanë tokë dhe një pendë qe. Toka i dha jetë: u martua rishtas dhe hodhi themelet e shtëpisë së re. Një këngë e re çeli mbi gërmadhën e brengave dhe të të derteve të kohës së shkuar. Zemra e tij këndonte dhe, sikur të mos i rëndonte gjithnjë dhimbja për fundin e gruas së parë, që ja kujtonin sytë e shkruar dhe hirush të së bijës, njeri më të lumtur se ai nuk do të kishte patur në këtë botë.

— Po ti, Koli, ç'thua? — e përmendi sekretari i komitetit të partisë, që e njihte mirë dhe e kishte patur mbështetje, kur ai vetë kishte drejtuar kooperativën e parë në fshat.

Koli vështroi fytyrën e qetë, të zbardhur po edhe të vranë të sekretarit dhe iu zu fryma. E vësh-

tronte dhe nuk fliste dot. Para atij njeriu, që e pyeti me aq përzemërsi, si vëllai-vëllanë për hallet e shtëpisë, ai u gjend pa fuqi. I vinte turp të thoshte ç'kishte bluar në kokë qëkur kishte dëgjuar se do të ngushtoheshin kopshtet personale.

Edhe kur ngritën kooperativën, — atëhere ishin të dy fshatarë të varfër dhe shokë hallesh, — po ky njeri i kishte vajtur në konakun e posangritur dhe e kishte pyetur si tani: «Po ti, Koli, ç'mendon?»

Që atëhere kishin kaluar njëzet e një vjet. Koli Mërtirit nuk i vinte mirë të kujtonte se e dha fjalën me zemër të thyer, vetëm për inat të kula-këve, siç thonin atëhere. Këtë hollësi e dinte vetëm ai dhe askush tjetër. Ai e dinte ç'ndjeu kur nxori pendën e qeve nga hauri dhe kur shkuli hunjtë e gardhit nga simnori i tokës që i kishte sunduar mbi botën e vogël, sado që në shpirtin e Kolit kishte mbetur një parcelë me gjerdhe gjysmë të shembur, ku ruhej diçka nga bota e ngushtë e dikurshme, që gazin e jetës ja trazonte me dhimbjen e ndarjes nga gjithshka që kishte qenë ëndrra e tij më e dëshiruar dhe që u bë kënga e jetës së tij për një kohë.

— Hë, Koli, fol, — ndërhyri përsëri sekretari. Ai vështroi bashkëfshatarin me përzemërsi e me qortim, sikur desh t'i thoshte: nuk e prisja nga ti këtë ngurrim. Po Koli pati guximin ta shohë sekretarin drejt në sy i turbulluar dhe i turpëruar, ndaj ky tha diçka tjetër në vend të fjalëve që priste sekretari:

— Do të mendohem... Nesër ju jap fjalën... Ti nuk u lëkunde kur ngritëm kooperativën... Të kujtohet? Një vit pasi kishim marrë tokën dhe pendën e qeve, i dorëzove ato duke thënë: «le të

bëhet ashtu siç thotë partia, se tani unë jam gati të mbjell edhe grurë në çati, po të më thonë komunistët. Kështu the, më duket...»

— Ashtu thashë... — mërmëriti Koli nëpër dhëmbë. — Po nuk jam më ai Koli i atëhershëm, — shtoi me vete. — Atëhere isha tridhjetë vjeç... Kisha dy fëmijë... Sot kam shtatë të mitë dhe dy të djalit — nëntë... Mendon ti për këto, o shoku sekretar? — dhe ngriti kokën vështroi përsëri sekretarin që priste përgjigje. Për një çast iu duk se i kishte thënë të gjitha ato që kishte menduar edhe u drodh. Nuk pati frikë, po maraz! «Pse të jetë kaq e dhëmbshur kjo qerrata baltë? — pyeti përsëri veten. — Lidhet njeriu me të, si ajo me veten e saj...»

— Më kujtohet mirë që ashtu the... Gjithë Shqipëria e mori vesh që ne ngritëm kooperativën e parë... Pas nesh u ngritën qindra kooperativa të tjera dhe tani, siç e ke dëgjuar, ato u ngritën edhe në male... Atëhere përshëndetën të gjithë. Fjalët e tua i përhapën në të katër anët e vendit agjitorët e partisë. Ne të gjithë dhe ti u bëmë flamur: nisëm të parët një jetë të re... Nxorëm edhe një këngë të re, të kujtohet?

— Si jo...

— Po tani?

— Tani është ndryshe...

— S'do mend. Tani është ndryshe, — ndëhyri sekretari, që t'u jepte drejtim mendimeve të fshatarit. — Atëhere ti nuk kishe as shtëpi, as dritë elektrike... Që ta themi shqip, nuk kishe as bukë për të ngopur barkun, as kripë, as vajguri për të ndritur koçekun ku strukeshe... Nuk i kishe të

gjitha këto, nuk dije si do t'i vente filli kësaj bote dhe the: Le të bëhet ashtu siç thotë partia.

— Me leje, — u ngrit një djalë i ri, që ishte ulur pranë Koli Mërtirit. — Unë propozoj t'i shkruajmë një letër shokut Enver dhe t'i themi që vendosëm t'i dorëzojmë kooperativës dy dynym tokë dhe të mos mbajmë më tepër se dhjetë kokë bagëti të imta...

Sekretari qeshi dhe pyeti:

— Po yt atë në një mendje me ty është?

Unë jam me partinë, — thirri një fshatar pa luajtur nga vendi.

Koli Mërtiri u hutua dhe u skuq. Ai që foli nuk kishte as dhjetë vjet që kishte hyrë në kooperativë. Hyri vetëm atëhere, kur e pa se s'kishte nga t'ja mbante.

Ai që foli, sikur të kishte kuptuar mendjen e Kolit, vazhdoi:

— E provova një herë ç'do të thotë të rrosh i veçuar nga shokët...

Anëtarët e presidiumit u mblodhën kokë më kokë mbi tryezën e mbuluar me beze të kuqe dhe pëshpërisnin me njëri-tjetrin. Salla e madhe e shtëpisë së kulturës ra në qetësi. Ata të rreshtit të parë mundoheshin të kapnin kuptimin e pëshpëritjeve.

— Nga gjashtëqind familje të kooperativës, njëzet e shtatë nuk kanë thënë fjalën e tyre, — u ngrit e foli kryetari. — Ne s'kemi arësye të nxitohemi dhe as të përdorim mekanizmin e votave si në OKB. Le të mendojmë më hollë, dhe nesër mbrëma të mblidhemi përsëri... Fjala që do t'i japim partisë të jetë fjalë e të gjithëve...

Në sallë shpërtheu një zhurmë e madhe shur-

dhuese. Për disa sekonda askush nuk luajti nga vendi. Thërrisnin, tundnin duart me nervozizëm.

— Shumica vendos.

— Pse nuk e hidhni në votë?

— Ju të presidiumit nuk jeni vendosur për vete...

— Pse të zvarrisemi pas njëzet e shtatë vetëve?

Askush nuk i dëgjoji këto zëra. Tryeza e presidiumit mbeti bosh.

Koli Mërtiri kërkoi me sy të birin dhe u nis bashkë me të për në shtëpi.

— Do të kishte qenë mirë të mos kundërshtonim, — tha i biri, kur qenë veçuar prej të tjerëve.

— Gjersa të gjithë...

— Ti do të bësh mirë të mbyllësh gojën, — iu hakërrua Koli të birit dhe kërciti dhëmbët. — Po të dua, — tha në inat e sipër, — unë ndahem edhe nga ti, jo nga fshati... Dhe s'ka ç'të më bëjë njeri... Jam zot në shtëpinë time...

— Nga inati ti ndryshe mendon, ndryshe flet, — guxoi t'i kthejë fjalë Solli të et. — Nuk kemi asnjë arësye të kundërshtojmë.

— Ashtu thua ti, se i gjen gati të gjitha...

— Edhe kështu gati kam për t'i gjetur.

— Me atë mendje shko ti, pa kur të vijë behari, do të bëhet syri bakër për një domate dhe s'ke për ta gjetur.

— Do të ketë dyqani.

— Me para...

— Doemos. Një ditë pune në kooperativë vlen më shumë se një javë në këtë dreq kopshti, — e teproi Solli dhe hodhi i pari kapërcyellin e oborrit. — Toka prapë jona ka për të qenë.

— Jona, po jo imja, — shfryu Koli dhe dredhoi

prapa shtëpisë, që t'i shmangej kësaj bisede të kotë. E dinte që mbledhja e fshatit do të vazhdonte edhe në shtëpi dhe të gjithë do të ngriheshin kundër tij. Kush i dëgjonte ata kur bëheshin bashkë?

U ul rrëzë murit të shtëpisë dhe vështroi parcelën me misër. Misri nxinte. Në qoshe të kopshtit nxinte edhe më tepër koçeku i thurrur me degë marinëze, që ishte kalbur e krimbur.

Atë koçek Kolit nuk i bënte zemra as ta ndreqte as ta prishte. Atje kishte kaluar gjithë kohën e luftës, i struktur si një i mjerë dhe i nëpërkëmbur prej çifligarit.

Koçeku i kujtonte gruan e parë.

Ditëzeza, pat qenë e bukur. E bukur dhe e re...

... Postkomandanti i gjindarmërisë, pa gjetur udhë tjetër që t'i afrohej, e thirri në postkomandë dhe e mbajti atje gjer natën vonë, kur erdhi ta kërkonte i shoqi, dhe gjindarmi i fundit priste të hynte në dhomë ku e kishin mbyllur.

— Do të presësh pak, — i tha postkomandati pa të keq Koli Mërtirit dhe i bëri shenjë gjindarmit të shpejtonte.

Fshatari shtyu kapterin, që kishte zënë derën me trupin e tij të bëshëm dhe munda të kapërcejë prakun. Gruaja që mbledhur kuspull në qoshe të dhomës dhe qante me ngashërim. Ai u mat të bërtiste, po gjindarmi që kishte radhën, i ra me dorezën e revolverit prapa kokës.

Kaq. Më tepër ai nuk mbante mend.

Një vit më vonë, në pranverën e tridhjetë e nëntës, ai u lirua nga burgu dhe u kthye përsëri në fshat me mendje të prishur. E shoqja, me të shpëtuar prej gjindarmëve, po atë natë që mbytu në kënetë. Kasollen ja kishin rrafshuar dhe dy fë-

mijët i kishte marrë i vëllai i gruas së vdekur. Pa ditur ç'të bëjë dhe pa dashur t'i dalë njeriu përpara, Koli gjeti një koçek të braktisur dhe atje vendosi të kalojë ditët e zeza të jetës së vet, pa mundur të hakmerrej. Postkomanda që prishur, dhe gjindarmët genë shpërndarë...

Ai u përlot dhe u ngrit, po në shtëpi nuk desh të hynte. Donte ta kalonte vetëm atë natë, si dikur në koçekun gjysmë të shembur, që nxinte në qoshen e kopshtit. Dhe harroi diçka. Para gjëmës që i kishte ngjarë gjithshka i dukej pa rëndësi. Shtrëngoi grushtet, i ngriti përpjetë, kërciti dhëmbët me tërbim dhe iu kanosë errësirës, siç bënte çdo natë para se të futej në koçek.

«Po ti, ç'thua?»

— Unë... — u përgjigj me zë Koli dhe u përmend.

Hëna ishte më të perënduar. Po afronte mesnata.

Ai shtyu derën dhe hyri në dhomën e zjarrit, ku flinin të pesë fëmijët e tij të vegjël. E shoqja kishte fjetur në karrige dhe kishte mbështetur kokën në tryezën e bukës. Flokët i qenë prishur dhe i kishin rënë mbi fytyrë. Ai u drodh kur e pa dhe prapë iu fanit pamja e llahtarëshme në poskomandën e gjindarmërisë.

Iu qas së shoqes dhe e tundi...

— Bjerë — i tha ftohtë. — Është vonë.

— Po ti?

— Edhe unë do të flë — dhe u rregulloi fëmijëve jorganin, që e kishin hedhur në fund të këmbëve.

— Ndryshe do të rrojnë këta, — tha me vete, — dhe ndryshe do të mendojnë.

Të nesërmen ai shpuri në fermën e madhe të kooperativës pesë dele dhe i lëshoi në tufën që ishte shpërndarë në kullotë. Dhentë e harruan të zotin dhe u përzier me të tjerat. Ai i ndoqi me sy si u shpërndanë nëpër tufën e bardhë, gjersa nuk i dalloj më. U kthye prapsht i menduar dhe i kërkoi ndjesë brigadierit që ishte vonuar.

— I dorëzove?

Koli tundi kokën dhe u drejtua nga shokët që prashitnin misër.

Dhe jeta vazhdonte si më parë. Ai rregulloi gardhin e ri rreth kopshtit të zvogëluar, po zemra nuk i bënte më të kujdesej për të. Tani nuk ja vlente të merresh me atë pëllëmbë tokë dhe t'i videshe punës në kooperativë. Bashkë me gruan, vajzën me sy të shkruar e hirush, me Sollin e me nusen e tij, ai zgjohej me yllin e mëngjezit dhe, me të dalë përtej gardhit, ndabej prej tyre. Secili vente në brigadën e vet dhe humbiste gjithë ditën nëpër fushat e kooperativës, i rrëmbyer nga ajo jetë e madhe, që hidhte rrënjë gjithnjë e më të thella në fshat. Dhentë u harruan, dhe traktori e zhduku kujtimin e dikurshëm të kopshtit personal. Brazdat e thella të plugut nisnin s'di se ku dhe zgjateshin e zgjateshin deri në kufirin e vështrimit, në një hapësirë toke të lëruar.

«Kështu lërohet e zgjerohet edhe shpirti ynë, — mendonte Koli Mërtiri. — Edhe shpirti posi toka u lëruaka më mirë dhe lulëzon kur i vëmë shpatullat njëri-tjetrit. Vetëm murg mjekërzi e fytyrëngrysur mund të bëhet ai që rron për vete, i ndarë nga miqtë e nga shoqëria.

Këtë mendim, që i pëlqeu, ja tha edhe të birit një ditë. Solli e vështrroi tanë me dhëshuri dhe

psherëtiu. Ai e ndjente që në shpirtin e të et po lindte një këngë e re, më e bukur nga çdo këngë tjetër, ndaj edhe më e vështirë nga gjithë të tjerat. Për t'i dhënë hov kësaj kënge i tha:

— E di ç'biseduam mbrëmë në mbledhjen e partisë?

Koli vështroi të birin me interesim dhe priti që ai t'i thosh se do të dorëzonin edhe ato pak dhen, që u kishin mbetur.

— Pa hë?

— Ne kemi mundësi të çelim mensa për të gjithë fëmijët e fshatit dhe t'u sigurojmë atyre mëngjezin dhe drekën falas...

— Si, falas? — u habit Koli.

— Pa pare, — qeshi i biri.

— Domethënë, fëmijët të hanë, ne të mos paguajmë, ë?

— Po... Kurse Komiteti Qëndror, — vazhdoi Solli, duke nxjerrë gazetën «Zëri i popullit» nga xhepi, — ka vendosur që deri në fund të shtatëdhjetë e njëse të elektrifikohen të gjitha fshatrat e Shqipërisë...

Koli heshti, vështroi edhe një herë të birin, që tundte gazetën me entuziazëm dhe sytë iu ndezën nga një gëzim i papërmbajtur.

ME «PLEQTË E PERONDISE»

Dielli sapo ka lerë. Barin e njomë, lulet, gjethet i ka mbuluar vesa. Rrezet e para të diellit bien mbi pika vese dhe toka, e veshur e tëra në blerim, ngjan si e spërkatur me gurë të çmuar, që vezullojnë dhe mbushin ajrin me pasqylitë e tyre. Në plepat, në të dy anët e udhës, zogj të panumërt cicërojnë kush e kush më fortë, si të jenë në garë. Ndonji bilbil i rrallë, si të mos jetë nginjur nga kënga e natës, apo si për të përshëndetur diellin, ja hedh këngës-thellë në shelgjet buzë përroit.

Pranvera ka ardhur me tërë bukuritë e saj dhe toka, e shplodhur gjatë dimrit, ka shpërthyer gjithë të nxjerrë thesaret, për të shpërblyer sytë e njerëzve të lodhur nga djerrinat, balta e zezë, retë e murrme, shirat e dendura.

Mbi të lashtat në kalli e sipër fryn era e mëngjezit dhe ato, si një det i gjelbër, dallgëzojnë. Arave të punuara zbardhin këmishat e burrave, shquajnë ngjyrat e shumta të veshjeve dhe të shamive të grave. Kooperativistët mbjellin fidanet e fundit të duhanit dhe perimeve, pambukun, janë në mbarim të misrit. Diku buçet një traktor, po traktori vetë nuk duket. Njëprë kanalet vaditëse duken njerëzit varg tek ulen, ngrihen, e prapë ulen. Merren masa për thatësirën e verës.

— Tungjatjeta, shokë, — përsëndet shkrintari Dëfrim Sokoli, që ka shkuar në bazë të njohë jetën dhe që këto ditë të bukura pranvere i ngjallën dëshirën për të bërë një përskrim.

Dy pleq ngrihen dhe i japin dorën.

— Tungjatjeta e mirë se erdhe!

— Uluni, ju lutem, mos u ngrini.

— Jooo, kur vjen një kokë, duhet të lëvizë një... — qesh me zgjuarësi plaku, që është duke gdhendur ca hunj.

— Si i thonë, si i thonë?

Plaku e përsërit prapë shprehjen dhe pyet:

— Pse, nuk e ke dëgjuar ndonjëherë tjetër?

— Jo.

— E po, sa do rrosh, do mësosh, — ja pret ai që zgjedh rasatin e duhanit, — kështu kanë thënë ata të parët.

Plaku që gdhend hunjtë, Ramis Zhuri, tjetri Gani Qosja.

— Përse ju duhen ata hunj?

— I përgatisim për domatet, për të lidhur domatet pas tyre.

— Duhanin e mbaruat së mbjelluri?

— Edhe sot e nesër kemi.

— Ju paskeni shumë rasat akoma, — thotë shkrintari duke vështruar shtretërit e nxehtë.

— E kemi për të shitur. E blejnë kooperativat malore. Zëmë çdo vit mijëra lekë nga rasati i duhanit. Do një duhan fshati, urdhëro ndize njëherë!

— Mos është i fortë?

— Ndize, ndize! Ganiu tërë jetën me duhanin është marrë. Nuk mban kurrë duhan të keq. Era mollë i vjen duhanit të tij.

— Pse, i kooperativës, jo? nxehet Ganiu dhe vështron me inat.

Ramizi qesh ndën buzë, vështron nga shkrimtari, i shkel syrin:

— E po, atë që ke tëndin, e ke zgjedhur si për vete. Si atë që bëje njëherë e një kohë për bejlerët.

— Bejlerëve... — Ganiu u këput një të sharë me zemërim bejlerëve dhe nxehet keq me Ramizin.

Ramizi bën sikur nuk dëgjon. Pyet shkrimtarin.

— Nga të kemi, ty, or shok?

— Këtej nga Berati.

— Me se merresh? Ku punon?

— Në kulturë.

— Na fal ne pleqtë, se ne jemi si ata pleqtë e njëhershëm të Perondisë.

— Ç'kanë qenë këta pleqtë e Perondisë?

— Pleqtë e Perondisë? Pleqtë e Perondisë, që thua zotrote, ishin dembela të mëdhenj. Dembela Stambolli, si i thoshin një fjale më parë. Rrinin gjithë ditën ndën hijen e një rrapi dhe kushdo që kalonte në atë kryqëzim rrugësh, e pyesnin kush ishte, nga vinte, nga shkonte, për ç'hall ishte munduar... Pastaj, viheshin edhe në garë me shoqin, siç i thonë tani. Me të parë një njeri nga larg, bisedonin: — Ky njeri ka një hall të tillë.

— Jo, — përgjigjej tjetri, — ka këtë hall. — Kur afrohej udhëtari, e pyesnin. Kush ta kishte gjetur me mend se ç'hall kishte njeriu që vinte, ai fitonte. Njerëz dembela, or bir, ja, si puna jonë.

— Kush tha që jemi dembela? — nxehet përsëri Ganiu. — Mbaje për vete atë fjalë.

Ramizi, siç duket, është mësuar me shokun e tij sert.

— Kur të pamë ty, — vazhdon të fjaloset me

shkrimtarin pa e prishur aspak gjakun e duke i shkelur përsëri syrin, — kujtuam se mos ishe ndonjë i deleguar, që të kishin dërguar për të shoshitur punën e mosmarrëveshjes që kemi unë e Ganiu me kryetarin.

— Ç'mosmarrëveshje kini?

Ganiu vështroi me sy të çakarritur nga Ramizi, si t'i thotë: «Mbylle mandallen!» po nuk i flet. Vazhdon të zgjedhë rasatin e duhanit e të lidhë trumbat.

Ramizi, gjithnjë duke gdhendur hunjtë e duke fjalosur, thotë:

— Ja, ne jemi pleq. Nuk kemi më fuqi. Nuk dalim dot në punë. Mirëpo ku të lë kryetari: «Kemi plot punë për ju, kemi plot punë për ju». Dhe do të na e gjejë nga një punë. Mbarojnë hunjtë së gdhenduri, «shko nguli e lidh domatet». Mbaron edhe kjo, bie drapri, «shko ruaj duajt, lëmenjtë». Ne nuk duam, po ai me pahir.

— Jo me pahir! — kundërshton Ganiu. — Se po të mos dua unë, s'ka ç'më bën as perëndia. Po e di? Ta ha kokën me të mirë ai.

— Ç'më të mirë! Ti je parë hëna jashtë me të që në krye.

— Që në krye, se ashtu ma bëri.

— Ç'të bëri? — pyet kureshtar Dëfrimi.

— Ky, që thua ti... — nis të tregojë Ramizi.

— Pusho, se ja tregoj vetë. Ti ke zakon t'u vësh edhe nga një bisht gjërave.

Ganiu heq qylafin, fërkon sheshin e kokës tullace, si të largojë që andej mizat përdhese, ja lë fjalën në gojë Ramizit dhe fillon:

— Që thua ti, shok... Si ta thonë emrin zotris sate? Po, që thua ti, shoku Dëfrim, kohë më parë,

më vjen një miku im në shtëpi e më thotë: «Të dua çupën për Muharrem Pashkën». Mendohem, bisedojmë, më në fund i them: për hair qoftë!

— Jo, po thuaj edhe sa vjeç ishte Muharremi, — nxitohet Ramizi. Ganiu e vështrroi vëngër, po s'e ndërpreu dot. — Muharremi ishte burrë i ve, me tre fëmijë, rreth të pesëdhjetave. Mirëpo këtij i erdhën të ëmbla ato pesëdhjetë mijat.

Ramizi hesht. Edhe Ganiu nuk po flet, veçse shfryn i zemëruar. Bëhet heshtje për një copë herë.

— Pastaj? — pyeti shkrintari.

— Le ta tregojë ai tani, — bën me dorë Ganiu, pa ngritur sytë nga rasati i duhanit.

— Tregoje vetë ti, — kundërshton Ramizi.

— Që thua ti, çupën do ta kisha rehat atje, — vazhdon Ganiu: — në kamje, në bollëk... Mirëpo na merr vesh kryetari, ma zë djalin çy çy çy e çy-çy-çy» ma ysht, m'ja bën mendjen veri. Djali, po që në fillim nuk donte. Ngre edhe tërë fshatin kundër meje kryetari, më bëjnë për pesë para. Ngrihet edhe djali i dërgon lajm atij mikut pa më pyetur mua: — «Ti nuk ke grua këtu, pa shiko punën». Dhe kështu, or bir, më lanë me turp e me kokë ulur. Ja ai kryetari ma bëri këtë.

— E, ke pasur shumë gabim, ti, xhaxha. Ka në pasur shumë të drejtë djali, fshati i gjithë dhe kryetari.

Ganiu ngre sytë e vështron duke thënë me vete: «Ju të gjithë një kokë kini». Pastaj, me zë, po si duke folur përsëri me vete: Gabim, pa gabim, kjo punë ka dhjetë vjet e kusur tani. Por unë ta kam fjalën që ndërhyt shumë ky kryetari ynë në punët e tjetrit».

— Pse, ku ka ndërhyrë gjetkë?

— Ku ka ndërhyrë pyet ky?! — Zëri i Ganiu bëhet më i fortë. — Ku nuk ka ndërhyrë?» pyet më mirë. «Të bëni shtëpitë me tavan e dysheme! Të bëni penxheret me xhama! Të flënë bagëtia larg shtëpive ku rrini vetë! Të bëni krevate, dollape!» Bie ca gra andej nga qyteti. Ato «cy-cy-cy» me këto gratë tona. Bëj perde andej, pre rrecka këtej. Sill dhoga nga ndërmarrja, ngri skuadra tavanxhinjsh...

— Pyete, pyete, — i thotë Ramizi Dëfrimit, — pyete Ganiu, ku flë?

Ganiu e shikon me sy mospërfillës dhe nuk pret.

— Në krevat flë, gushe-gushe me plakën, e ç'do të thuash ti?!

— Jo, — ja pret Ramizi, — po ca kohë sikur të merreshin mendtë në krevat dhe e merrje dyshekun e shtroje në dysheme, dhe ditën e ngrihit e vinit përsëri në krevat.

— Ehu, ke llafe ti, or vëlla, nuk ta dal dot ty unë. Ti ngatërron një fshat të tërë. Ti je me të vërtetë si ata Pleqtë e Perondisë.

E merr fjalën shkrintari.

— Po, domethënë, ky kryetari i kooperativës suaj nuk u marrka me punët e bujqësisë, se nuk i mbetka kohë për këto të tjerat?!

— Ai, ore?! Ai nuk ka kohë?! — flet me ironi Ganiu. — Jo, or, jo, se e gjen kohën ai. Pa shko kërkroje, e gjen dot në zyrë? Ngrihet që në pikë të sabahut, që me kaponjtë e parë, dhe vete në shtëpi më njëmbëdhjetë të natës. Nuk e di unë, ka shtëpi ai njeri apo nuk ka. Merr vesh se është në Kuqicka, — kemi një sektor kështu, e quajmë ne, — sa të vesh ti atje ta gjesh, ka ikur ai të ka lënë vendin, ka shkuar te brigadë tjetër a zoti e di ku

mund ta gjesh. Tani të thonë: «Ja këtu e pamë». Pas pak merr vesh: «Ka shkuar kryetari në Berat». Kur vete në zyrë në darkë, e gjen atje. Po, kur vajti, kur erdhi ky rob!

Pyeti Dëfrimi:

— Ti, xha Gani, flet me kryetarin, apo i mban mëri?

— Ku të lë ai t'i mbash mëri. Nuk dua t'i flas unë, jo, se nuk piqem unë me të hiç gjëkund: «Punë!» thotë ai. «Dale, ore, se shpirt kemi. Jemi pleq. Pa kemi edhe miq e shokë, duam të vemi e të na vijnë. «Jo», thotë ai, «jo pa shkak, jo pa sebep». «Ta bëjmë moderne jetën» thotë ai. «Moderne, moderne, po unë jam plak. Kështu më ka jetuar gjyshi, stërgjyshi, babai, vetë...» Mirëpo i ndez gjithmonë. Gjithmonë i ka shkuar gomari në urët, se ka bërë për vete tërë fshatin. Ai ka çmendur edhe shokët e këtij, — Ganiu tregon me kokë Ramizin. — Mirëpo, sado që s'i flas, ai vjen më hedh duart në qafë. «Dridhi këto mustaqe, çile, xha Gani!» «Ikë,» i them, «shporrmu nga sytë!» Këtej më bëri proçkën, më prishi me atë mikun ku fejova çupën herën e parë, këtej më demaskoi bashkë me sekretarin e partisë në mbledhjen e tërë fshatit, këtej më erdhi në shtëpi.

— Dhe ti e qase?

— Mos e qas, po deshe. Ti e përzë nga dera, ai të hy nga penxherja.

— Unë kam dëgjuar, xha Gani, se këtu i tërë fshati betohen: «për kokën e Besnikut, për kokën e kryetarit e s'ka tjetër.»

— Ashtu mund të jetë, se daullet, sa më larg, dëgjohen më mirë, por betohen kokat si e këtij, — tregon Ramizin, — po jo unë, jo unë! Mua ai më

ka prishur rehatin kurdoherë. «Të kemi specialist duhani», më thotë, mirëpo nuk ma dëgjon gjithnjë fjalën. U beson librave më shumë. Hem më vë plak, hem më rruan mjekrën. Burrë i thonë atij! Pa po unë ja lashë duhanin fare aty para ca vjetësh, Thashë se mos e lodhja, po më lodhi ai. Dhe ja ku më ke prapë me duhanin. Ç'të bëj!?

Ramizi e sheh se e ka kurdisur mirë Ganiun, qesh ndën buzë duke gdhendur dhe herë pas here i fut nga një thumb.

— Po pse, edhe ti, nuk më the qëparë: «Të gjitha hallall ja kam bërë këtij kryetarit tonë, qëkur na pruri dritat e radiot. Edhe nevrinklëkun, edhe atë, edhe këtë, të gjitha ja kam falur». Kur kërcet kërneta në radio, brenda në odë, e ti e dëgjon përjashta në oborr, si më the ti, si më the? ti shkrihesh i tëri.

— Dritat na i pruri partia neve, dhe radion ma bleu çuni mua.

— Ashtu është, po ai kryetar brodhi gjer nga «Qyteti Stalin», Durrësi e Tirana; gjej këtu tel, bli atje çelësa, kërko këtej priza...

— Çalltis, çalltis, nuk them.

Toni i Ganiut ishte si toni i atij të mundurit, që nuk ka ku të mbahet më të kundërshtojë.

— Pa shiko, ç'bereqet kemi! — Ramizi tregon arat me dorën që mban sqeparin. — Kemi kaq vjet që marrim nga gjithë ato lekë për ditë-pune.

— Sivjet bujqësia është shumë më e mbarë, se ka ngarë edhe moti.

— Moti ndihmon atë që punon. Pa rri, ti, me duar lidhur, pa të shohësh.

.....
Shkrimtari don të bëjë shaka përpara se të ngrihet të ikë:

— Do ta takoj kryetarin, xha Gani, e do t'i them të të përjashtojë nga puna, se e shoh që ti për këtë e kë mëri më shumë. E kam mik e do të më dëgjojë. Unë nuk kam ardhur për kësi punësh, po meqenëse ju paskeni mosmarrëveshje...

Xha Ganiu ngre dorën e i thotë sa me zë me dorë:

— Lëre atë fjalë! Mos e humb fjalën kot! Po nuk qe në interesin e kooperativës, ai nuk dëgjon as perëndinë. Ai nuk pyet për veten e tij. Djali i digjej zjarr e tym vitin që shkoi, ai e dërgoi djalin në qytet me të shoqen, dhe vetë u gëdhi te maqina shirëse, se po vinte rreth moti për shi dhe kishte frikë mos e zente shiu e valosej gruri. Po lëre ti, lëre se kam fuqi edhe ca kohë unë. Pastaj duhet ta dish ti, djalë, se jam edhe unë një nga ata njëqind pleqtë që kanë firmuar e janë zotuar...

* * *

Dy javë më vonë, pas këtij takimi të rastit midis xha Ramizit, xha Ganiut dhe shkrimtarit, rinia e fshatit u lexuan të dy pleqve në darkë në vatrën e kulturës gazetën, ku ishte botuar tërë biseda e tyre.

E dëgjonin të dy pleqtë dhe qeshnin ndën buzë.

Kur mbaroi leximi, xha Ganiu hoqi përsëri qylafin e bardhë, fërkoj sheshin tullac të kokës, si të përzinte përsëri andej mizat përdhese dhe tha:

— Nuk ka gënjyer.

— Shyqyr, xha Gani, — qeshën të rinjtë, — shyqyr që nuk e ke sharë kryetarin, se....

— Për ato që kishte për të sharë, e shava unë, sa kusur nuk i lash. Edhe ai shkrimtari i ka shkrojtur të tëra. Po për ato që nuk i ka, unë nuk mund të shpifja.

SHPËRNGULJA

Dy burra qenë ulur mbi trugun e një lisi të rrëzuar. Qëndronin të heshtur, sikush në mendimet e vetë. Ai më i gjati, i veshur me një kapotë të vjetër ushtarake kish kthyer kokën mënjanë dhe vështronte trugun e lisit të sharruar, thujse numëronte vijëzat e moshës.

Kështu pra, paske vendosur të largohesh, — i tha shoku që kish pranë.

— Po...

— E ku do të vesh?

— Kam një mik në fermë. Më dha fjalën se do të ma rregullojë këtë punë. Nga java do ta dërgoj të tërë familjen atje.

Tjetri u mbështoll mirë e mirë me xhupin prej lëkure të zezë, rراسi gjer në rrëzë të veshëve-kasketën dhe me duart e ngrira nga të ftohtit mezi mundi të ndezë një cigare. Çizmet me thembra të ngrëna i qenë lagur nga ujrat e rrëkeve. Prej cikmës uji që kthyer në një shtresë të hollë akulli dhe ja kishte bërë këmbët kallkan. Atij i dukej se brenda në çizme, në vend të këmbëve kishte dy copa dëbore si dëbora e ngrirë e janarit, që prej kohësh kish mbuluar gjithshka rreth e rrotull. Eh... si të mos mjaftonin andrallat e shumta që e kishin pllakosur në ato javë, kur sapo që formuar

kooperativa, ja dhe ky dimër i ashpër frynte me gjithë tërbimin e natyrës së egër të atyre viseve.

«S'ke ç'i bën», mendoj me vete. Do të kisha dhënë gjithshka, vetëm të mos më caktoni kryetar... Po, fundja, detyrë është, po bëj sa të mundem».

Dhe atij i doli para syve e gjithë ajo tablo e ngatërruar e një fillimi të vështirë. Malësia e asaj ane të thellë, e futur diku midis majash të rrëpira të veshura me pyje të dendura, e kish dhënë fjalën për formimin e kooperativës. Ditë me radhë breshëritë e parreshtuar të automatikëve dhe krismat e pushkëve kishin lajmëruar fillimin e diçkaje të re, që prej disa muajsh pat zjerë shtëpi më shtëpi. Por të paktë qenë ata që e kuptonin sa i vështirë ishte fillimi. Duhej organizim, duhej disiplinë, forcat duheshin shpërndarë në mënyrë sa më të saktë në të gjitha frontet, ndryshe fitorja e betejës së parë nuk do të arrihej dot. Aq më tepër se pikërisht në ato ditë qenë hapur fjalë se kooperativën do ta merrte lumi, se njerëzia do të ngordhnin urie. Bile, dikush kish therur fshehurazi kaun; nja dy të tjerë shitën bagëtitë e imta.

«Të tërhiqem tani, mendoj njeriu me xhupin prej lëkure të zezë, do të thotë të dezertoj». Padashtur mendja e lodhur i fluturoi në vitet e zjarrta të luftës, që oshëtinin në veshët e tij me krisma në dëborë e tufan. Këto kujtime qenë të pandara me shokun që po i qëndronte pranë. Kudo qenë sulur bashkë, pa e harruar asnjëherë njëri-tjetrin, bashkë kishin duruar të ftohtin e ngricat, bashkë kishin vuajtur urie, prandaj shpirti iu mbush me një ndjenjë keqardhjeje.

Kur kish dëgjuar se Sabriu do të largohej, nuk

deshi ta besojë. Por këtë lajm e kishin marrë vesh të gjithë, dhe njerëzia flisnin ç't'u vinte në gojë. Ç'është e vërteta, në fillim nuk kish dashur t'i mban-te mëri, por tani, një pakënaqësi e zemëratë po e pushtonte dalëngadalë.

Filloi të fryjë një erë e ftohtë, që fishkëllente me bujë në degët e zhveshura të drurëve, lëpinte dëborën e ngrirë dhe hapte në të porë të vogla, duke formuar një shtresë të trashë që kërciste.

— A e ke peshuar mirë këtë punë, Sabri? — e pyeti Mersini, shoku i tij me xhupin prej lëkure të zezë.

Sabriu vështroi fshehurazi fytyrën e menduar të shokut të fëmijërisë së largët, me të cilin kishin bredhur monopateve të shkreta të maleve, kullotave me bagëti, dhiareve të thepisura. Njiheshin aq mirë, saqë edhe mendimet s'mund t'ja fshihnin dot njëri-tjetrit.

— E kam mbledhur mendjen top — iu përgjigj duke rrasur duart në xhepet e palltos. — Do të largohem.

— Përse?!

— Ti e kupton vetë. Në kooperativë s'ja dal dot, se s'kam krahë pune. Fëmijët i kam të vegjël. Në fermë është ndryshe. Atje paguhesh me para në dorë, bile merr mirë. Ndërsa këtu...

— E çfarë këtu!... — e ndërpreu Mersini pa e përmbajtur dot inatin që po e rrëmbente. — Po gjer tani si ke jetuar këtu, a nuk është njëlloj?

Sabriu shtrembëroi buzët dhe u mbështoll kru-spull nga të ftohtit. Mbi mustaqet, që tani së fundi po i thinjeshin, në fillim iu çquan pikëza të vogla të bardha. Ato dalëngadalë u zmadhuan e u kthyen në copëza të ngrira.

— Gjer tani më ka shkuar mbarë se kishim disa gjëra, — iu përgjigj duke u munduar të tregoj se nuk e vinte re shqetësimin e shokut. — Tufën e kisha, arat të ëmbla si mjaltë... Po tani ç'më mbeti, ç'do t'u jap fëmijëve?

Mersini e vështroi i zemëruar. Ngaqë s'diti ç'të bëjë, përplasi i mërzitur cigaren mbi dëborë. Pastaj rrëmbeu një thupër të prerë e filloi të gudasë me të pëllëmbën e dorës.

— A e di se si po flet, Sabri? Për nder... — dhe e ndau me nervozizëm thuprën më dysh duke e flakur tutje.

Sabriu heshti. Përpiqej të gjente ndonjë fakt, ndonjë fjalë që t'ja mbushte mendjen shokut se kish të drejtë, ndonëse edhe vetë nuk i besonte ato që vërtiste në mendje. Thellë në shpirt ai e ndjente se po të ikte ishte njëlloj sikur t'i linte shokët në baltë; megjithatë, kur kujtonte ato që i kishin thënë ca të njohur, kërkonte të bindte veten se ç'punë do të prishte nëse largoj ai?! Edhe të tjerët po të kishin patur mundësi njëlloj do të bënin... Pa u formuar kooperativa, tjetri punonte me qejf në tokën e vet. Ja, ai edhe kur vinte thasësira dhe arat zhuriteshin për një pikë ujë, i derdhej punës tërë natën e natës duke i ujitur misrat brazdë për brazdë, rrënjë për rrënjë. Domosdo, kjo gjë kërkonte lodhje e mundime të mëdha; trupi i cfilitej, koka i dhimbte nga të pangrënët, por, ama, puna shkonte sahat. Misri harlisej e bëhej det. Po tani, cili ishte ai që do t'u hynte belarave të këti-lla? Se mos do t'i binte bretku në mall të vet... tjetri, kur t'i pëlcasë koka në diellin e korrikut, do hedhë shatin mënjanë e do ja marrë me gjumë nën hije. «Ç'i këllet brirët kësaj pune!» do të thonë.

Por ç'do të dilte nga kjo? Vlehtë e ditës së punës do ulej, ndoshta do t'i duhej të vuante edhe për bukë... «Jo, më mirë të vete në fermë...»

— Më vjen keq, — i tha Mersini duke u ngritur më këmbë. — S'e prisja kurrë prej teje këtë.

Edhe Sabriu u ngrit, Tani që Mersini ja kish thënë hapur këto fjalë, i vinte zor ta shikonte në sy.

— Përse mërzitesh, ma thuaj. Unë s'po bëj asgjë jashtë ligjeve... Shpërngulja më është dhënë në rrugë ligjore...

— Domosdo, ligjërisht je në rregull, por... të ta them troç, Sabri, moralisht, si komunist, e ke qelbur...

Ai e ndjeu veten të fyer.

— Ç'djall ke me mua, — foli me një fije zëri. — Ç'punë të prishet ty nëse largohem unë?

— Mua s'më prishet gjë, — iu përgjigj kryetari, ndërsa shikonte pas një reje të turbullt diellin e zbetë, gati në të perënduar. — Por ta dish se më rëndon që po ikën...

Sabriut iu duk sikur i shpëtoi diçka nga dora. Në kraharor iu formua një zbrazësirë. Në fjalët e sinqerta të shokut ndjeu dhimbje, ngrohtësi, dashuri vëllai. Ja njihte mirë karakterin. Zakonisht ai inatosej menjëherë për ndonjë padrejtësi. Fliste pa e kontrolluar veten e mund të të bënte për dy para. Ndërsa tani zëri i tij ishte krejt ndryshe. Në të vërshente keqardhje, qortim. Por mbrapsht s'mund të kthehej. Pasi kish hequr kaq shumë për atë dreg transferimi, i dukej e pamundur të qëndronte në fshat...

— Vemi nga unë se po ngryset, — buzëqeshi me pahir.

Mersini u nis përpara duke lënë gjurmë të mëdha në dëborën e shkrirë. Ai priste diçka nga Sabriu, priste diçka që as ai vetë s'po e përcaktonte dot. Por kur vuri re fytyrën e akullt të shokut, gjaku i kërceu në kokë.

— S'kam ç'të bëj te ti. Mos do të më shtrosh një darkë me rastin e largimit?

— Dale, Mersin, nuk bën kështu, — nxitoi ai ta zërë nga krahët. — Fundja jemi shokë, apo ç'jemi?..

Tjetri u kthye prapa me vrull.

— Më quan shok akoma, — murmuriti nëpër dhëmbë. — E çfarë shoku më ke tani? A të kujtohet si i quanim ata që ja mbathnin kur ishim partizanë? — Dhe pa e vështruar Sabriun, që u mek, mori zjarr e filloi të shfryjë me zë të lartë: — Harrove ç'u tha në Kongresin e pestë? Në vend që të mbajmë lart moralin e të tjerëve, në vend që t'i përvishemi punës, ne trembemi! Po bëhesh frikacak, të ka hyrë lepuri në bark dhe po tërhiqesh. Ç'do t'u themi fshatarëve kur Sabri Lushi, ndër komunistët e parë të fshatit, po ja mbath për vete? Dhe më fton në shtëpi...

Sabriu qëndroi në vend si i shastisur, duke vështruar trupin e bëshëm të Mersinit, që u largua me hapa të shpejta. Deshi t'i thërrasë, por zëri i mbeti në grykë. Tani po e ndjente të ftohtin që i kish hyrë gjer në palcë. Mori monopatin tjetër që i ngjitej kodrës, duke i hedhur çapet kuturu nëpër dëborë. Kindat e palltos së gjatë i ngatërroheshin nëpër këmbë dhe herë-herë rrëzohej. I dukej se dikush e kish goditur me një çekan në kokë dhe aq tepër ish trullosur, saqë s'po e mirrte veten. Iu kujtuan një nga një të gjitha fjalët e Mer-

sinit. Ndjeu boshllëk. Era e ftohtë i përplasej në fytyrë dhe i hynte nëpër të çarat e palltos, në kraharor, por ai nuk ja vinte veshin. Vështronte kodrat që i dukeshin si përbindështa gjigandë lëkur bardhë, me turinj të mbështetur në kurrizet e maleve e, për herë të parë, vetja iu duk si, i huaj në këtë vend, që e njihte pëllëmbë për pëllëmbë. Ja, aty prapa kodrës, në një shtëpi të vjetër kish lindur e kish kaluar tërë fëmijërinë nëpër gërxxhet e këtij vendi të ashpër. Filloi t'i shikojë me sytë e mendjes copëra të ngatërruara kujtimesh të kaluara, pa qenë në gjendje t'ua gjejë fillin. Përpiqej të gjente se prej kur kish filluar t'i kujtonte gjërat. Mos ndoshta qysh atëhere kur mbli-dhte hithra për të zier nëpër muret e gurta të kullave të rrëzuara? Apo qysh prej atyre viteve të zisë, kur sorollatej nëpër oborrin e shtëpisë vazhdimisht i uritur? Ajo shtëpi, që sot i dukej fare e vogël, atëhere ishte ndryshe në sytë e tij, i dukej e madhe, e hijshme nga hija e burrave. Pastaj përfytyroi vegime të mbushura plot dritë kur ai, bashkë me Mersinin, bridhte këmbëzbathur pas tufave. Ndjeu njëfarë mallëngjimi. I hipi në kokë të kthehej prapa, të merrte udhën për në shtëpinë e shokut të tij. Por ndërroi mendje. Tani që puna kish vajtur kështu çdo gjë që e kotë.

Ndërkaq kish filluar të errej dhe për çudi qielli ish hapur. Rrymat e ngrohta të veriut papritur qenë shterur, sikur gjer në atë çast të kishin fryrë vetëm për të qëruar hapësirën nga pështjellimet e vrejtura të reve. Drurët lakuriq rradhiteshin njëri pas tjetrit gjer në horizontin e kuqërremtë mbi majat e kodrave dhe dukeshin si gjemba të vëgjël që shponin qiellin. Ai kaloi nëpër një korie

pa e patur mendjen në zërat dhe piskamat e zgjatura të natës. Ishte aq i mërzhitur, sa s'donte të mendonte për asgjë.

— Unë qënkam dezertor, pra, — i kumboi papritur si një këmbanë shurdhuese në tru. — Unë dezertor!..

Mendja i shkoi larg, shumë kohë përpara, kur kishte dalë partizan. I jati s'donte ta linte, por Mersini e kish tërhequr. Tamam nëpër këtë korie, ku po kalonte tani, ata ishin zvarrisur ngadalë, sepse sipër, atje mbi kodër ja kishin shtruar ballistët. Ishin të rinj atëhere...

Brenga iu bë më e madhe. Tani, pas kaq mundimesh e rropatjesh poshtë e përpjetë, pasi ishte sorrollatur zyrë më zyrë me mendimin e shpërnguljes në kokë, pasi kishte kaluar netë të tëra pa gjumë nga ankthi i pritjes, çdo gjë iu zvodh. E kuptoi se qe bërë qesharak duke sajuar lloj-lloj pretekstesh, gjersa më në fund e kishte rregulluar punën. Kujtonte se të paktën miku i tij më i afërt, Mersini, do ta miratonte, do t'i rrihte krahët për zotësinë, ai Mersin, të cilin e kishte mbajtur në krahët e tij, duke e shpëtuar nga vdekja, pasi kish marrë një plumb në bark.

«Mos ndoshta ka të drejtë»? — mendoi papritur. Për një çast e humbi toruan fare. Të ftohtit s'po e ndjente më. Briri i shkëlqyer i hënës në qiellin e kristaltë as që i bëri ndonjë përshtypje. Vetëm vuri re se si ravijëzoheshin mbi dëborë hijet e zbeta të lisave të gjatë. U fut kuturu nëpër ca shtigje të errëta, ku zakonisht nuk kalonte njeri. Kalbësirat e përziëra me dëborën e hendeqeve të paqëruara e llangosën këmbë e duar. Pushi i ashpër i jakës së palltos po e bezdiste në kulm,

aq sa i vinte ta flakte tutje. U ngjit mbi disa brinja të pjerrëta, duke rrëshqitur herë-herë mbi sipërfaqen e bardhë të pashkelur, gjersa më në fund e kuptoi që po ecte kot së koti.

... Kur kaloi përpara shkollës, u habit nga zërat që dëgjoi. Në fillim desh të largohej tinës, por, dikush nga ata, që qenë grumbulluar jashtë, e thirri. S'pati nga t'ja mbajë. U afrua me çape të ngadalta. Në atë grumbull shumë vetë as po i njihte. Dukeshin si të ardhur nga qyteti. Midis tyre dalloi edhe Mersinin, që po bisedonte me gjallëri, po ai s'ja hodhi sytë, bile, as e përshëndeti fare.

— ... Si kështu, ne ju prisnim të vinit javën tjetër? — po i thosh njërit kryetari. — S'i kemi caktuar akoma dhomat që do ju japim. Nejse, gabim, por e kuptoni, kemi mjaft telashe.

— S'ka gjë, — foli mysafiri. — Faji është i yni që s'ju lajmëruam.

— Po pse, o Mersin, ja thua këto gjëra? — u hodh një fshatar. — Për miq të tillë nuk shterret kurrë sofrë jonë.

— Ashtu është, — briti një i ri. — Për këta vullnetarë dyert e shtëpive tona janë kurdoherë të hapura.

Midis vullnetarëve qenë edhe dy vajza të pakka nga trupi, që dukej sikur kishin humbur në xhupet e mëdha.

— Po ju, moj xhanka, — dëgjoi Sabriu zërin e dredhur të xha Hasanit, — ç'keni ardhur këndeje në këtë të ftohët?

Të mitura iu dukën edhe Sabriut.

— Të vogla mund të të duken, — iu përgjigj një vullnetar, — por kanë ardhur nga fabrika këto, e hanë punën me dhëmbë. Veç kësaj do ju

ndihmojnë nëpër shtëpia, si të jetoni më pastër e plot të tjera, xhaxho. Po tani është shpejt akoma, sapo kemi ardhur.

Sabriu vuri re sa shpejt u miqësuan fshatarët me të ardhurit. Donte të futej edhe vetë midis tyre, të merrte ndonjërin në shtëpi të tij. Po ç'ti thonte? Ç'të bisedonte me të? T'i thoshte se ai do të largohej prej këndeje? Ata të rinj, kushedi ç'kishin lënë prapa, do të kishin lënë rehatinë, punën, familjet. Veç i kishin marrë të gjitha në sy për t'u ardhur atyre në ndihmë. Sepse iu mbështoll një lëmsh në grykë duke parë dy vajzat e reja.

Sabriu qëndronte më një anë me sy të ngulitur te Mersini, teksa ky përpigëj t'ua plotësonte dëshirën fshatarëve për t'u caktuar vullnetarët me bujtë në shtëpitë e tyre. Sabriu ndiqte çdo lëvizje të dorës së tij. Ish i bindur se njeriu do t'ja jepte atij, ashtu siç kishin bërë përherë. Po i vinte inat nga fshatarët e tjerë, që i ngatërroheshin nëpër këmbë duke u zënë me të qeshura. I theri në zemër, kur vullnetarin e fundit, që duhej të vinte në lagjen e tyre, ja caktoi Refikut. Bile, në fillim, në rrëmujë e sipër, Mersini sikur zgjati dorën drejt tij, po menjëherë e ktheu. Kjo u ra në sy të gjithëve, se të gjithë vështruan Sabriun dhe atij iu duk sikur ato vështrime thonin: «Ehe, vëlla; më parë s'kish mik të fshatit që të mos kalonte nëpër konaqet e tua, kurse këta janë tanët. Ti tani u largove, s'ke pjesë më te ne».

— Kaq poshtë paskam rënë? — mendoi ndërsa sheshi i vogël përpara shkollës filloi të zbrazej.

Zërat largoheshin gjithnjë e më tepër duke humbur në thellim. U nis pas gjurmave të Refikut, fqinjët të tij që ecte përpara i ndjekur nga

një vullnetar. Sabriu s'guxonte t'u shkonte pranë. Së largu dëgjonte bisedën e tyre.

— Ku ishit më parë — e pyeste Refiku çakërcejf.

— Ne të tërë punonim në uzinë. Kemi ardhur për dy vjet në fshatin tuaj. Pas nesh do të vijnë të tjerë.

— Ju paguajnë mirë?

— Or, vëlla, jemi punëtorë ne, vullnetarë. Ç'hyjnë paratë këtu?

— Po, pyeta ashtu kot... Po a je i martuar?

— Beqar jam, vetëm një nënë kam në shtëpi.

Më tutje Sabriut zunë t'i vinin copra-copra fjalët e Refikut, që i tregonte djaloshit se në këto vise dimrit binte shumë dëborë e mund të vrisnin sa të duash lepura e derra të egjër. Pastaj i humbi fare nga syri, ndërsa vetë, me hapa të ngadalta mezi zvarrisej nëpër lagjen e errët, ku qentë e lidhur me zinxhirë të trashë s'pushonin së lehuri. Nga shtëpitë e afërta vinin gjer në veshët e tij zëra njerëzish, që sigurisht ja kishin shtruar muhabetit rreth vatrës. Diku ja kishin krisur këngës. Jonet e saj shpërndareshin nëpër natë e kumbonin të pastra në hapësirën e ftohtë.

— Ja, — mendoj, — janë po ata bashkëfshatarët e mi, me të cilët kam kaluar tërë jetën. Vazhdojnë të jetojnë si më parë, me po atë gaz, me po atë hare... Janë po ata njerëz që tani kanë hyrë në një rrugë të re, plot siguri në vetëvete, kurse unë...

Ai e ndjeu veten ngushtë. Iu duk se kish rënë me të vërtetë në një batak dhe përse?..

I doli para sysh e shoqja, diali i madh që prej kohësh i qëndronte vëngër... Mori frymë thellë.

Kur arriti në shtëpi, vuri re i mallëngjyer sinorin e rrëzuar.

— Hanifja kujton se do të ikim, ndaj s'ka çarë kokën ta ndreqë... Por ta dini — gati sa s'thirri me zë të lartë. — Nuk largohemi, këtu është vendi ynë.

Dhe atë çast e ndjeu të domosdoshme ta kishte Mersinin pranë.

DHIMBJE

Patjetër, që do të binte shi. Blegërimat e shqetësuarra të deleve, qielli i turbulluar e i mër-zitshëm... të tëra këto shenja tregonin se shiu nuk ishte larg. Ja ku ranë pikat e para. Ca pika të mëdha, që e bënë të rrënqethej natyrën. Pastaj ranë pika të tjera, të tjera... Ja behu me forcë shiu. Gjëmuan bubullimat. Shkrepën vetëtimat. Midis bubullimave shurdhuese, që shuheshin të zvergura pas maleve dhe vetëtimave që shkrepëtinin rreth e qark me forcë, dëgjoheshin blegërimat e zgjatura të deleve. Këto blegërima shprehnin frikë e panik.

Papritur u ngrit mbi të gjithë zëri i çobanit:

— Deee! Eçni përpara, ju preftë e zeza! Ç'trembeni kështu!..

— Beee! Beee! Beeeeee!..

— Hajdeni tani... Lerini nazet!

Tutje në pyll u dëgjuan të lehura qensh, pastaj një angullimë e kobshme ujku. Blegërima e deleve u bë më e shqetësuar. Çobani kalonte sa nga një anë në tjetrën, tundte në ajër shkopin e fliste me zë të lartë. Ai e ngucte tufën të zbriste sa më shpejt poshtë. Po të arrinte te lumi, do ta kishte më lehtë. Gjithë halli ish sa të arrinte te lumi...

Ju ndërpre në mendimet. Ai çoi kokën lart e mbajti vesh: nëpërmjet mjegullës së qullët, erdhi te ai zëri i një delje. Pastaj britma e një qingji, sërish zëri i deles... pastaj të dy zërat u përzierën njëri me tjetrin dhe e bënë të dridhej çobanin. «Mos e ka zënë ujku?» tha me vete e u sul drejt tyre.

— Na, ujkuuu! Hyaaa! — bërtiti me sa kish zë dhe e përplasi shkopin pas shkëmbit.

— Be, be, be! — e thirri aty afër delja. Çobani u hodh pas shkëmbit dhe pa se delja kish mbetur në një çark nga ata që zënë kunadhe. Pranë saj kish vajtur edhe qingji; sillej rrotull së ëmës e blegërinte.

— Ç'deshe këtej, moj budallaqe. Gjithmonë kështu do të bësh ti? Mirë, mirë, po do ta gjesh ndonjë ditë kokën e kandilit, — i thoshte çobani, teksa i çlironte këmbën.

— Të dhemb? — e pyeti kur pa se delja nuk mund ta lëshonte këmbën e vrarë përdhe. — E sheh tani ç'kusur të gjen, kur ndahesh nga shoqet?

Dy-tri herë i kaloi nëpër këmbë qingji i deles dhe ajo u rrëzua.

— Nuk ke faj ti, more xhan, jo, nuk ke faj ti. Faj ka kjo e madhja, që i ka marrë koka erë. Po pse, kështu do të ecim ne, a? Hajde mendje, hajde! Kështu do të na zërë nata dhe lumi që na mori pastaj...

Ai e hodhi delen në qafë dhe e nguci tufën të ecte më shpejt. Kur arriti pranë lumit, shiu pushoi. Po tutje në mal gjëmonin akoma bubullimat. Lumi qe fryrë nga ujërat e tepërta e pat dalë jashtë shtratit. Rridhte me kaq furi e kaq i turbullt ish, sa dukej sikur nuk rridhte një lumë

me ujë, po një lumë me llum të trashë. Çobanin e pushtoi një parandjenjë e keqe: «Po sikur...» Shtangu në vend. Ura qe shembur. U afrua pranë saj, kapi me dorë trapin e thyer dhe, siç ishte ashtu, me gojën gjysmë të çelur zuri të marrë frymë me nxitim, pa u ngopur dot. «Po tani?» pyeti me zë dhe kapi me duar kokën. Delet blegërinë. Eci një copë herë buzë lumit, duke shikuar të gjente vendin më të ngushtë. «Ja, këtu tha, këtu do t'i kaloj». Ai pa se vërtet atje lumi qe më i ngushtë, po në atë vend qe edhe më i rrëmbyer. «Do t'i mbaj në qafë e do t'i kaloj». Ai pa se vërtet atje lumi qe më i ngushtë, po në atë vend qe edhe më i rrëmbyer. «Do t'i mbaj në qafë e do t'i hedh tej një e nga një...» tha dhe u drejtua nga tufa. Mori një dele dhe zbriti në lumë te vendi i ngushtë. Me të hedhur dy-tri hapa, ujët i erdhi menjëherë në mes dhe e mori yrysh. U përpoq të mbante ekuilibrin e të çante përpara, po nuk ja doli dot në krye. Rryma e nxori në një shesh të mbushur me baltë, po në atë krah që kishte tufën. I lodhur e i dëshpëruar mezi i nxirrte këmbët nga balta. Tani kish marrë fund. Tani ish përcaktuar. Natën do ta kalonte në breg të lumit. «Oh!» psherëtiu. Si t'ja bënte? Në tufë ishin nja trembëdhjetë shqerra. Qingja të vegjël, të bardhë, pullali... Qingja akoma të dobët për t'i bërë ballë të ftohtit të natës. Ai u ul ashtu i qullur pranë një gorice, mbështeti kurrizin te trangu i saj dhe mbylli sytë. Blegërima e deleve tani ishte e trishtuar, po çobani nuk dëgjonte gjë. Ishte tepër i lodhur. Futi mekanikisht dorën në xhep dhe nxori shkrepshen. Shkrepshja qe qullur. Ai buzëqeshi dhe nxori nga xhepi tjetër masatin, eshkën dhe gurin. Hodhi sytë përreth të

gjente ca shkarpa dhe pa një kasolle të shkatërruar.

«Vjet kasollja mbahej akoma në këmbë... kush do t'i ketë djegur drutë?.. pa shiko, pa shiko ç'kanë bërë?! Nuk ka mbetur një qoshe për të futur kokën...» Pështyu, mori dhe vetë ca hunj gjysmë të djegur, gjeti ca driza e u kthye pranë goricës. U ul në gjunjë mbi drizat e shkarpat, ndezi eshkën dhe i fryu asaj për një kohë të gjatë. Pastaj e lëshoi sipër turrës dhe i fryu përsëri, derisa shkarpat u thanë e u ndezën. Ahere e mblodhi tufën aty pranë e tha:

«Ç'ti bësh? Kusur për të hequr. Pa afrohuni dhe ca! Hë, ashtu... Bëjmë si bëjmë e kalojmë dhe këtë natë. Si thoni ju?» — iu drejtua shqerrave dhe u përkëdheli kurrizin.

Qe errur. Qielli zuri të kthjellohej dhe aty-këtu dolën yje. Edhe në mal nuk gjëmonte më. Vetëm se frynte një erë e thatë, e ftohtë. Siç dukej natën do të shtrëngonte edhe më të ftohtit. Delet u afruan akoma më pranë zjarrit dhe u mblodhën kokë më kokë. Çobani u çua disa herë e mblodhi shkarpat. Pastaj shtroi gunën e mbuloi me të pesë qingjat më të dobët. Të tjerët i rregulloi mirë e mirë në mes të barkut të deleve, e vetë u mbështet prapë më kurriz pas tringut të goricës.

.....

Ndaj të gëdhirë erdhën nga ana e lumit ca të qeshura e zëra të gëzuar të rinjsh.

— Më lini në breg me plaçkat. Unë do të kontrolloj bregun e do t'i vë emrin, — tha një vajzë.

— Nuk ke frikë? — u dëgjua zëri i një djali.

— Frikë! Unë nuk e di ç'kuptim ka fjala frikë. Pse e tund kokën ashtu?

Djali hipi në barkën prej gome dhe u drejtua nga ana tjetër e lumit për të marrë shokët.

— Po të trembesh, thirrë sa të kesh në kokë. Dëgjove? — i foli me të qeshur djali nga mezi i lumit. Vajza mbeti në breg e mbështjellë nga mjegulla e bardhë. Ajo nuk u përgjigj, se po në atë kohë dëgjoi ca blegërima delesh. Vajza u drejtua andej nga vinin blegërimat. Me të kaluar brezin e mjegullës, ajo pa pranë goricës një çoban të shtrirë përdhe dhe një tufë delesh që i qenë mbledhur mbi kokë. Vajza u afrua më pranë dhe vuri re se dy qingja i lëpinin fytyrën çobanit, po ai nuk lëvizte. Kushedi sepse, vajza u çua në majë të gishtrinjve dhe eci me kujdes. Me të arritur pranë çobanit, zemra i rrahu me forcë. Çobani kish rënë në krah. Goja i kish mbetur paksa e çelur, sytë i kish të mbyllur dhe lëkura e fytyrës i kish marrë një ngjyrë të thellë mavi. Siç dukej çobani kish ngrirë natën nga të ftohtit. Vajzës iu akullua trupi. Ajo u kthye vetëtimthi e ja dha vrapit. Në breg të lumit lëshoi britmën. Djemtë u përgjigjën me të tallur nga mezi i lumit. Vajza thirri përsëri. Heshtje. Me sa kuptohej, vajza nuk e kish me shaka. Ata i nxituan lëvizjet e rremave. Kur arritën në breg, panë se fytyra e shoqes që bërë dyllë e verdhë.

— Ç'ka ngjarë? — pyeti njëri prej tyre. Tej mjegullës u dëgjua blegërima e dëshpëruar e deleve.

— Atje, — tha vajza, — është një njeri... një çoban i ri. Më duket se ka vdekur.

Njëri nga djemtë i futi dorën në kraharor çobanit dhe ja vuri mbi zemër. Të tjerët e patën mbërthyer shikimin mbi shokun e tyre. Heshtje. Dalëngadalë fytyra e djalit u mbush me dritë.

— Është gjallë! — tha dhe e shtriu çobanin në kurriz. I kapi krahët e zuri t'ja lëvizë me të shpejtë. Pastaj i fërkoj me forcë fytyrën.

— Ngrini çadrën, — tha, — dhe ndizni zjarr. Rregulloni dhe një shtrat. Unë po e fërkoj akoma.

Një copë herë më pas çobanin e futën në çadër, e zhveshën nga mezi e sipër, e shtrinë në shtrat dhe zunë ta fërkojnë me alkol. Çobani i çeli sytë. Nga gëzimi vajza rrahu duart dhe e puthi në ballë. I dhanë të pinte konjak, e veshën përsëri me këmishën e njërit prej tyre, e mbuluan me batanie dhe e lanë ca kohë ashtu. Nga dreka çobani u përmend. I çuditur, ai pa fytyrën e tre djemve të tjerë që buzëqeshnin dhe iu duk se ish në ëndërr.

— Çohu, vëlla, të hash bukë! A të pëlqen mi-shi i kutisë? Gjeologët hanë mish kutie.

Ç'ish kjo vajzë, që e shikonte me aq ëmbëlsi me sytë e kaltër e gjithë dritë? Ç'ishin këta djem, që e ftonin të hante bukë? Përse ndodhej në çadër? U ul ndenjtur në shtrat. I dhimbte koka e i merreshin mendtë. Jashtë blegërinë delet. «Ë? Mos blegërinë delet? Ku janë delet?» Jashtë blegërinë përsëri delet... Ai u çua në këmbë e doli jashtë.

— Ku shkon? — e pyeti vajza.

— Lëre, — tha djali. — Lëre të marrë ajër të pastër.

Nuk e vunë re kur u kthye në çadër. Djemtë dëgjonin me vëmendje vajzën që diç u tregonte. Pastaj ata ja shkrepën përsëri të qeshurit. Ishin të lumtur, siç janë gjithmonë të rinjtë, që u ecën puna mbarë. Çobani tërhoqi zvarrë gunën e u ul pranë prushit. Drodhi një cigare, e thithi tymin me tërë afshin e mushkërive, po atë çast e mbyti kolla. Grupi i vogël i gjeologëve ktheu kokën nga çobani. Ai qe

përkulur i tëri mbi prush dhe shikonte me një trishtim të madh gacat e zjarrit.

— Nuk bën të rrish ashtu, çoban i maleve, — i tha vajza me zë të butë. — Ti duhet të gëzohesh...

— Kush shpëton nga vdekja, gëzohet, — i tha një tjetër. — Mos të vjen rëndë që të gjetëm pa ndjenja?.. Cilitdo mund t'i ndodhë një gjë e tillë.

— Posi... tamam ashtu është, — shtoi i treti. — Ka qenë mbrëmë një të ftohët që mos e pyet hallin.

— Urdhëro tani të hash, se na le edhe ne... — qeshi njëri.

— Ah, mos ke ndër mend të na therësh ndonjë mish? Për kokën e mamasë, unë do ta prisja me qejf...

Çobani psherëtiu.

— Ah, moj motër, ta dish ti ç'më ka gjetur! Më kanë ngordhur tre qingja...

— Mos e bëj kaq të madhe, o çoban i maleve. Thuaj shpyqyr që shpëtove vetë.

— I kisha si evlatër, vëllezër, i doja me shpirt... po ja që më ngordhën... dhe jo pak, po tre... Dhe unë jam çoban i dalluar i kooperativës... eh, more...

U drodh i tëri, u mundua ta përmbante veten, po nuk ja doli dot në krye. Dhe grupi i vogël i gjeologëve panë se si ai çoban i fortë malesh qante si çilimi.

«ÇAPKËNJA» E GJYSHES

Gjyshe Merushja e ka parë diellin më shpejt nga të gjithë burrat e gratë e kooperativës «MBROTHËSIA». Ajo ka kaluar tre çerekët e shekullit nga koha kur zbriti nuse në këtë fshat fushor. Sikur të fillojë e të tregojë sa ka parë e dëgjuar ajo, nuk do të mjaftonin netët e një dimri të tërë. Por ato që ka parë e dëgjuar dhe ato që kanë ndodhur në sytë e saj në vitet e fundit, e kanë bërë gjyshen t'i vështrojë me zili e nakar djemtë e çupat e fshatit. Ç'është e drejta ajo nuk i honeps dot të gjitha ato që sheh e dëgjon. Dhe marazi që i ha shpirtin e shtyn, e ajo s'përton t'u thotë mendimin e saj; por, nëse ata nuk e dëgjojnë e bëjnë si u thotë koka, ajo s'u ka ndonjë faj, më qafë paçin vetën...

Gjyshe Merushja nuk do të ndjente kurrë të plakur, sikur të mos ja hante shpirtin mbesa. Ajo është e re e azgane, çupë në kohët, kur i thonë. Gjyshes i duket shumë e hedhur e shumë çapkëne. Të qenkësh djalë, gjyshja as që do të bëhej merak për Çlirimen, por hall se është çupë dhe punë e çupës është një çikëz... Çlirimja është shqipe ma'i. Punon e nxiton si djalë e shkuar djalit, ndaj gjyshja e do atë me kokë. Shpeshherë i thotë: «Pse s'të bëri perëndia... djalë, moj t'u këndoftë laneti». Po ç'e do, aty për aty i del nga zemra, kur merr vesh se e mbesa del e këndon në mes të

fshatit, pa bën edhe teatro me djemtë e çupat e kooperativës. Shkon e këndon edhe në qytet, pa le. S'është mbushur muaji kur ajo shkoi gjer në Tiranë me çupa e djem për të kënduar e për të kërcyer, e gjyshja e varfër, u bë helm e vrer. «U pupu, na turpëroi jeziti! Do të na e lërë i biri botës në derë!» — lebetiste gjyshja e pikëlluar.

Kur gjyshja ishte në të mirat, e hante marazë sepse atë jeziti çupë s'e bëri perëndia djalë. Oh, sa e lumtur do të ishte gjyshe Merushja sikur ajo të quhej Çlirim dhe jo Çlirime! Sa herë i shkonte mëndja gjyshes të ylberi. Kishte qejf ta dërgonte çupën ta kapërcente ylberin dhe, kur ta shihje, t'i kthehej gjyshe Merushes djalë. Për këtë ishte e sigurtë ajo, po hall se s'ja mbushte dot mendjen Çlirimes. S'guxonte t'ja hidhte në sy, se ja merrte për ters. Le që nuk do ta dëgjonte, po trembej se mos do të shkulej së qeshuri çupa, dhe ajo nuk mund ta duronte atë të qeshur me qesëndi.

Një e papritur më e keqe i ndodhi gjyshe Merushes asaj dite të premtë, më të dalë të vjeshtës së tretë. Moti që nxirë. Vetëtimat e zjarrra çanin retë e zeza, e gjëmimet e forta tundnin dheun sikur binte tërmet.

Çlirimja u ngrit nga shtrati si ndonjë pelë e hazdisur, u vesh e u ngjesh me pallto e shallvare të ngushta, sikur të na qënkësh djalë; hodhi në krah një torbë të madhe dhe u kthye nga e gjyshja:

— Mirë të gjeça, gjyshe! — dhe u zgjat t'i merrte dorën.

— Ku do vesh, moj bijë? Ku do mbytesh?

— Ua! S'e ke marrë vesh, gjyshe, se ku shkojmë!? Do ikim një muaj në një fshat malor të ndih-

mojmë, që t'i kthejmë edhe malet e t'i bëjmë fusha të lulëzuara.

— Ç'janë këto që po dëgjoj, more bir, — iu kthye djalit.

— Do shkojnë të gjithë, moj nënë, kjo s'mund të ndahet nga shoqet.

— Prapa diellit le të vejë, — shfryu dufin gjyshja dhe nuk ja dha dorën vajzës.

I biri dhe nusja e vështruan plakën drejt në sy, po nuk i folën. Ata dolën jashtë dhe, përmes atij rrebeshi që po derdhej, vajtën të përcillnin vajzën. Gjyshja, me zemër të vrerrosur, ngriti me inat perden dhe vështronte e habitur njerëzit mizëri, që përcillnin «kokëkrisurit». Nuk i shquante dot mirë, se sytë i qenë dobësuar dhe stuhia, që s'kishte të mbaruar, e kishte mjegulluar vendin.

Pas pak u dëgjua një kënetë, një daulle, një gajde, pastaj krisi kënga e vallja në mes të atij qameti. Gjyshja deshi të mos u besonte as syve, as veshëve. Njëqind e ca vjeç po bëhej, po kurrë s'kishte parë njerëz kaq të «krisur», t'ja merrnin këngës e valles në mes të atij rrebeshi që, tek e shikoje, të merrte frika.

Pas pak njerëzit u nisën për udhë. Udhë kalonte pranë shtëpisë së gjyshes. Kur u afruan, ajo nxori kokën nga dritarja dhe sytë i vanë tek e mbesa. Ajo, me kokën lart, ecte si sorkadhe mali duke kënduar. Me zor po e mbante veten gjyshja nga inati që i kishte hipur. Të kishte ta mbërthen-te e ta shqyente dycopash atë kuçkë, që s'e dëgjoi, po krisi e iku majë malesh.

— Të lëntë mendja, moj... dritëshkurtër! Dëgjjon?! — i gërthiti. Përplasi kanatin e dritares me forcë dhe u ul mbi minder, në qoshen e vatrës.

Shiu binte me rrëmbim. Vetëtimat e gjëmimet s'kishin të sosur.

— O zot, të qofshim falë! O perëndi e madhe, ç'po më shohin sytë e ç'po më dëgjojnë veshët! O më kanë lënë mendtë mua, o... s'di s'i të them, s'e marr dot me mend se ç'po bëhet kështu...

Sa hyri i biri në derë, ajo iu shkreh:

— E nisët, biri i nënës?

— Po, nënë, e nisëm.

— Paçi faqen e zezë! Lëri të tjerat mënjanë, mor bir, po a kini haber ju, se çupës i kemi prerë ditën dhe do të bëhet nuse? Jini në këtë dynja, apo ju ka lënë mendja mb'udhë?

— Do kthehet gjer atëhere ajo, moj nënë, ç'bëhesh merak.

— Ja u kthyea, ja s'u kthyea, sa para bën. Ç'i dëgjon fjalët e botës, ç'e dëgjon dhëndrrin, kur...

— Bashkë shkuan, bashkë...

— Si!? Edhe ai shkuaka andej? — mezi foli gjyshe Merushja dhe u bë xhind e kaluar xhindit. — Ç'është kjo që bëhet, more bir? Po a e di se ta lë në derë ai i biri i botës?.. I ardhka mirë atij t'i vejë nusja maleve e të coptohet nëpër shkëmbinjtë?

— Oj, s'i ardhka mirë. E pse të mos i vijë mirë?

— Dale, pa këtu jemi... — e përfundoi gjyshja muhabetin.

Po me vete murmuriti: «S'ke faj ti, more bir, jo, fajin e ka fshati që të ka zgjedhur edhe... — donte të thonte brigadier, po s'e thonte dot. — Ti s'je dash për atë këmborë!..»

I biri s'ja zgjati më tej. Së bashku me të shogën kalshuan gjuhën, për të mbajtur me zor të qeshurën.

Pas pak u ngritën dhe shkuan në punë.

— Po ju, ku shkoni?

— Po na mbytet gruri që mbollëm. Duhet t'i bëjmë derman. Na dhanë haber që mbrëmë se rezervuari po fryhet dhe ka rrezik të buçasë...

— Mirë t'u bëhet! Ç'ju duhej të copëtoheshit e të na bënit një det në krye të fshatit?

Shiu s'kishte të mbaruar. Ai derdhej si me shtëmba, sikur të qenë çarë qiejt e të zbraznin me furi detin e pafund që mbanin në gjirin e tyre. Gjyshe Merushja, fill e vetme, rrinte në krye të vatrës, ku zjarri bubulonte për bukuri. Oda e zjarrit me dysheme dërrase e tavan gëlqerje si dëbora e malit, e shtruar dhe e mbushur me gjithë të mirat, po i bëhej më e keqe se kasollja me kashtë ku ajo kishte kaluar nusërinë e saj. Gjyshja ra në mendime të thella. Zemra i coptohej për të mbesën, që mori udhën e gjatë përmes atij rrebeshi, për të birin e të renë, që u sulën drejt ujit të turbullt për të shpëtuar bukën e gojës. Vriste mendjen më kot për ato që po ndodhnin në sytë e saj e s'i jepte dot karar. Njëherë e një kohë në fshatin e saj sikush kishte mendje më vete. Njëri i binte trokës, e tjetri këmborës. Sikush shikonte punën dhe hallat e tij e s'bëhej merak për tjetrin. Po sot? Oh, sa shumë kanë ndryshuar kohët! Kush dilte nga praku i derës asi kohe në mes të stuhisë? Jo, jo. Njerëzit e atëhershëm në mot të keq mblidheshin rreth vatrës kokë më kokë e lutnin zotin të tregohet i mëshirshëm, të mos ua rrëmbente nga goja kafshitën e bukës. Kurse këta të sotmit s'pyesin as për perëndi, as për zot... po shkulen si ata divat e përrallave, që përlesheshin me kuçedrën, dhe kafshyten me valët e rrymbyera të ujit të egër e të aku-

llt, që kërkon t'ju marrë bereqetin nga goja. Dhe, të gjithë, të vegjël e të mëdhenj në një mëndje janë, të gjithë i sulen punës si petrita. Po! Të gjitha këto i pëlqenin gjyshes. Asaj i bëhej zemra maj tek shihte se fshati kishte ndryshuar si nata me ditën. Kasolleve me kashtë s'u kishte mbetur as nam as nishan gjëkund. Vendin e tyre e kishin zënë shtëpitë e reja, të bukura si ylli i mëngjezit. S'i zinte më syri njerëz të leckosur, njerëz të verdhë si lule kungulli. S'i dëgjonte më veshi të qahej njeri nga frika se mos i vdisnin fëmija për kafshitën e bukës.

Kur kujtonte atë mot që u ngrit kooperativa, i vinte turp nga vetja, se i qe bërë ferrë të birit e s'i ndahej që të mos hynte në kooperativë, po të gëzonte tokën që i dha qeveria. Po s'kaluan as dy vjet dhe, kur gjyshja e pa se shtëpia iu mbush plot me bereqet, druhej se mos i biri i derdhej e i thosh: «E, moj nëne, si të duket kooperativa? Ta mbush synë apo jo?»

Por s'ishte e thënë që, nëse gaboi një herë, të gabonte edhe tani. Ajo të gjitha ua kishte bërë hallall, edhe pse s'i shkonin pas qejfit, por vajtja e çupës në fshatin e largët, majë malit, ku do të punonte për hesap të botës, i dukej punë pa mend e bereqet. Ajo nuk e merrte dot me mend se ç'i shtynte djemtë e çupat e fshatit t'i binin së mirës me shkelma, të linin rehatin në shtëpitë e tyre e të shkonin në mes të dimrit majë maleve; të djerisinin për botën, të çanin shkëmbinj të për t'i bërë ara për bereqet, që të mbushin barkun të tjerët...

«T'u japim dorën, — thonë, — që të sigurojnë edhe ata bukën në fshatin e tyre», — mendje është kjo?

Por marazin më të madh ajo e kishte tek

dasma; vajzën e priste burri. E mira e të mirave ishte që çupa atë muaj të gjendej në shtëpi dhe të mos dilte më fushave për të punuar, e jo më të degdisesh në fshatin e huaj.

* * *

Shpirti i saj e di si i kaloi ato ditë të muajit të zi. Vërtet ato janë ditët më të shkurtëra të motit, po asaj i dukeshin muaj të gjata. Ditë e natë s'i ndahej mendja nga mbesa, nga turpi që do të përplasej në derën e tyre.

Bëri si bëri e duroi, ashtu siç duron mali dëborën. Nuk e hapi më gojën as përpara të birit e as përpara së resë. Më të dalë të muajit u vreros më keq nga ç'qe vrerosur. S'i thonin shaka. Dita e dasmës që caktuar më një të muajit janar, ditën e Vitit të ri. Dita po afrohej, e çupa s'po dukej gjëkund. Ishte e udhës të kthehej të paktën një javë përpara dasmës, ta bënte nuse për nusërim e t'i ngopej syri e zemra. Pa do të vinin farefisi, gratë e shoqet e saj të fshatit ta shihnin tek nusëronte. Kështu kishte lezet.

Kur mbetën vetëm edhe pesë ditë nga dita e dasmës, s'iu durua më:

— More bir! a i kini mendtë në kokë? A kini haber ju, se i kemi prerë ditën çupës? Je burrë, more bir, s'je grua... Edhe grua të ishte...

— Ç'bëhesh merak, moj nënë, ka kohë gjer atëhere.

— Ç'kohë, mor faqezi! Pesë ditë mbetën. Harrove ti, që femrës pasi i prisnin ditën s'dilte nga praku i derës jashtë?

— Rahmet pastë ajo kohë!..

— More, le ajo që s'po duket, po ju s'po bëni asnjë terezi për dasmë. Gjë prej gjëje s'kini blerë: as sheqer as oriz, as... ç'të të numëroj unë, sa do dasma! Mos jini keq për lekë, mos u ngopshi?!

— Të gjitha do t'i bëjmë, mos u bëj merak. Ja, erdhi dita dhe do ta shohësh me sytë e tu se ç'dasmë do të bëhet...

Për gjyshe Merushen ato qenë ditët e qametit. S'i zinte vendi vend. Më kot çirrej e bërtiste, shante e shfrynte se Çlirimja s'po dukej.

Edhe dy ditë mbetën gjithë-gjithë. Gjyshes i hyri frika në palcë. Si do t'i vinte halli i çupës? S'iu durua dhe, kësaj radhe iu përvesh të birit tërë inat:

— Pse më turpërove në kohë të pleqërisë, more fazezi! Ç'borxh të kam, a s'më thua? Në ju ka plasur juve perdja, s'më ka plasur mua, more vesh? Mua më ka cipë faqja. Të isha si ti, natën ditë do ta bëjadhe do të shkoja atje në mal, ta përfshija për flokësh dhe ta sillja zvarrë-zvarrë si bushtër këtu... Po, ç'të bëj? S'më punojnë të shkretët gjunjë, m'u thanë...

— E pse ta marrësh atë mundim. Ajo e di vetë që dita e dasmës po vjen. Pa le që atje është edhe vetë i zoti i punës. Le të kujtohen e të vijnë, mos u thashë unë të mos vijnë?

— Nuk ka faj ajo, more bir, jo; fajet m'i kini ju, ti edhe jot shoqe. Ju jini matufepsur.

* * *

Ishte dita e fundit e shëndreut. Gjyshe Merushja s'vuri gjumë në sy tërë natën. Kur u ngri-

tën i biri dhe e reja, e gjetën në krye të vatrës duke pirë kafe. Përshëndetjes së tyre ajo s'iu përgjigj fare. Ata kafshuan buzën, për të mbajtur me zor të qeshurën.

— Nuk është për t'i zbardhur dhëmbët, por për t'i nxirë me katran.

— Edhe sot ki durim. Pasdite do të na kthehen djem e çupa.

— Sa para bën, more bir.

Pas pak ata ikën në punë. Gjyshja, fill e vetëm, u bë si e çakërditur. Kurrë s'e mbante mend veten më ngushtë se kësaj radhe. Dita e fundit e muajit. Çupa s'po dukej. Për dasmë asnjë terezi s'i kishin zënë sytë. Vetëm kaposhi që po ushqenin për Vitin e ri dhe asnjë tjetër. Po a bëhet dasma me një kaposh? Po miqtë, kur do të ftohen? Po ajo shtrigë, kur do të vinte, kur do të bëhej nuse e kur do të nusëronte?

Gjyshja mbeti gjithë ditën në dritare. As i hahej as i pihej. Në të errur u dhanë në shtëpi i biri dhe e reja. Ai theri kaposhin, ajo mori tepsinë dhe zuri të tëhollte bakllavanë. Atë çast u dëgjuan këngë, këngë gjith gaz e zjarr, që e sollën gjyshen në vete dhe tundën fshatin teje-mbanë.

— Erdhën, erdhën! — u dëgjuan zërat që buçisnin në fshat.

I biri doli të priste Çlirimen. S'vonoj e u dhanë brenda. Vajza iu derdh gjyshes ta përqa-fonte. Ajo desh t'i jepte një të shtyrë që ta mbante mend tërë jetën, po e mbajti veten. E puthi të mbesën sa për sy e faqe, kurse përbrenda ziente nga zemërata. I hodhi një vështrim nga koka tek këmbët dhe, megjithëqë i thernin sytë,

iu duk më e bukur se ç'qe, nuse e stolisur e shkuar nuses. Atë çast sikur i harroi të shkuarat. Kujtoi se mbaruan... kusuret.

Priti një orë e ca. Kur iu mbush koka se e reja s'kishite terezi ta bënte nuse të bijën, s'iu durua:

— Ç'prisni më? Ty të them, moj shushkë! Ngrehu! Laje e ndërroje çupën e bëma nuse, se s'më durohet ta shoh një çikëz si ma do zemra.

— Ka kohë, moj nëne, pse mërzhitesh, — ja ktheu i biri.

— Në folsha më, plaça! Dëgjove, dëgjova thua, — tha gjyshja dhe vërtet s'e hapi më gojën.

Kur darka u bë gati dhe u shtrua tryeza, gjyshja s'u tund nga vendi. Iu lutën sa u lodhën, pa mezi u ngrit. Hëngrën e pinë sa u shqepën.

— Baba, — foli vajza si me ndrojtje. — Po unë, si të bëj? Sekretari i organizatës na porositi që nga ora 10 të jemi të gjithë në shtëpinë e kulturës ta festojmë Vitin e ri së bashku.

— Mirë, bijë, ashtu e festofshi përjetë, — e uroi i jati. — Ikë, nisu!

— Ku do të vejë, mor paçi faqen e zezë, edhe ti edhe kjo mendjeshkurtëra. Po ku dashke të vejë kjo, mor bir? Kjo do të rrinte një javë aty në fundin e odës duke nusëruar që, edhe frymë kur të merrte, të mos ndihej.

Por më kot u mundua gjyshja t'u mbushte mendjen. Ajo iku. Erdhi në shtëpi pas mesnate, atëherë kur gjyshja po bënte gjumin e parë.

Të nesërmen në mëngjez gjyshja u ngrit më herët se çdo ditë tjetër. I vajti çupës në krevat dhe e tundi:

— Ngrehu, ngrehu, çupë e gjyshes, ngrehu, se me duart e mia do të të bëj nuse!

Ajo u ngrit dhe, e zënë ngushtë, s'ja prishi qejfin. Gjyshja e nisi nuse. Kur u ngritën i jati dhe e ëma mbetën të pataksur. E puthën vajzën në ballë dhe e uruan me gjithë zemër. Gjyshe Merushja s'ja ndante sytë të mbesës. I dukej si perri, si e bukura e dheut e përrallave.

Por orët po kalonin dhe asnjëri për urim, as dasmë, as krushq, as dreqi me të birin. Aty afër drekës, i biri e mori vajzën së bashku me të shoqen dhe bënë të dilnin jashtë.

— Ku e shpini çupën, mor ditëzez?

— Ja, atje, moj nënë, atje martohen tani të rinjtë, — i tha i biri dhe tendosi krahun e fuqishëm drejt shtëpisë së kulturës. Ata s'kanë më nevojë as për dasmorë, as për krushq e krushka. Kaq i tha dhe e rrëmbeu për krahun të ëmën: — Eja të shohësh edhe ti se si martohet mbesa jote.

— Meazallah se shkel këmba ime atje, dëgjove, po lermë rehat...

— Mos na i prish qejfin, — iu lut i biri dhe e reja.

Por gjyshja s'tundej nga e saja. Iu desh atyre ta lutnin shumë, pa mezi ta kandisnin. Në një krah e mbante mbesa, në tjetrin e reja e u dhanë në shtëpinë e kulturës. Kur u fut në sallën e madhe, gjyshja mbeti pa mend. Iu bë sikur të ishte në ëndërr: gjithë ai konak i madh i mbushur sa s'kishe ku të hidhje kokrrën e mollës. Një pishë e madhe qëndronte në mes e stolisur për merak. Në një qoshe nja pesë a gjashtë sazexhinj u binin a s'u binin atyre të shkretave muzika, që edhe të... vdekurit i ftonin të ngriheshin. E mbesa

me dhëndrrin qëndruan krah për krah. Gotat rrë-
këlleshin me fund, dhe urimet s'kishin të sosur.
Tërë fshati, burra e gra gjendeshin aty në atë
konak të madh. Pastaj krisi kënga e vallja. U
ngrit edhe çifti i ri në valle. Sa bukur kërcente
ajo qafëthyer! Edhe turp i vinte gjyshes, edhe
zili, po edhe lotët nuk i mbaheshin gjëkund.

— Ç'është kështu, more bir!? Ç'më shohin sytë!
— i pëshpëriti të birit në vesh. — E beson që më
vjen turp nga vetja ime? U pupu! Paça faqen e
zezë... Paskam qenë në tjetër dynja. Ime mbesë
po martohet si ato princesshat e përrallave, po mje-
ra unë, që do të mbahem mend për keq!

NDESHJE

Heshtja nuk mund të jetë e përjetshme. As qetësia e rreme nuk mund të zgjatë shumë.

Këtë të vërtetë e provoi vetë Idriz Meta një ditë prilli, kur kishin çelur kumbullat dhe në arat e fshatit po hidhej fara e misrit. Atë ditë u ngrit e foli në mbledhjen e fshatit vajza e tij e vogël, Tefta.

Për Teftën Idriz Meta nuk kishte menduar kurrë, se e quante fëmijë, sado që vajza po hynte në të gjashtëmbëdhjetat dhe punonte në kooperativë më shumë e më mirë se i ati. Po në këtë mes nuk kishte asgjë për t'u çuditur. Ai nuk kishte menduar as për vajzën e madhe dhe as për të shoqen, me të cilën kishte afro tridhjetë vjet që ishte martuar.

Në shtëpi ai qe zot. Edhe kur nuk ishte aty, po në arë ose në treg, hija e tij e rëndë vërtitej nëpër shtëpi dhe ndiqte hap pas hapi gruan e të bijat. Fjala e Idrizit ishte ligj. Frika mos zemërohej Idrizi dhe shfrynte kundër tyre përcaktonte çdo veprim e çdo fjalë të gruas e të fëmijëve, që e dëgjonin me përulësi, bile, edhe e donin, me një dashuri të trembur. Me një fjalë, vullneti i burrit ishte vullneti i zotit, se gruas i kishin thënë se kurani e shtrëngonte «të kryejë të gjitha detyri-

met e martesës, sipas dëshirës së burrit», kurse të bijave u qe ngulitur në kokë mendimi se kurrë nuk mund të ngrihen këmbët e t'i bien kokës.

Edhe për vetë Idrizin e tillë ishte dhe e tillë duhej të ishte jeta. Ai, me bindje e me dyshime, me dhembje e me gëzime, herë i shtyrë nga dëshira e herë nga sedra, kishte bërë shumë ndryshime në jetë e në shpirt, po në familje as i kishte shkuar ndër mend se duhej bërë diçka. Dhe as do të kishte menduar për një gjë të tillë, sikur të mos kishte ndodhur diçka e papritur, që e shembi sedrën dhe autoritetin e tij.

Puna është se një vit më parë Idrizi kishte martuar vajzën e madhe në një fshat fqinj. E kishte martuar me dy kushte: krushqit t'i paguanin pesë mijë lekë dhe, si këmbim, t'i jepnin vajzën e tyre për djalin e të vëllait. Meqë vajza e Idrizit u pëlqente dhe mblesi pat qëlluar i zoti për fjalë e për dredhi, krushqit i pranuan këto kushte. Paret, sipas marrëveshjes, i paguan në dy këste, kurse dasmën e së bijës, që do ta merrte nipi i Idrizit, e kishin lënë për në pranverë, një vit pasi të kishin futur nusen në shtëpi. Mirëpo vajza nuk e pranoi martesën e lidhur nga prindërit dhe i kanosi duke u thënë që, po ta de-tyronin, do ta shtronte çështjen në mbledhjen e rinisë.

Kjo gjendje në familjen e krushkut zgjati shumë. Ai e përkëdheli të bijën me ca pëllëmbë, kurse e ëma e këshilloi të hiqte dorë prej marrëzisë që kishte ndër mend të bënte dhe t'i nënë-shtrohej fatit, si gjithë gratë e botës. Po vajza ngulte këmbë në të sajën dhe prindërit, deshën s'deshën, hoqën dorë nga fjala e dhënë dhe i dër-

guan lajm Idriz Metës të mos priste nuse për nipin.

Idrizit iu nxi jeta. Për të nuk kishte më as burrëri, as nder, asgjë. Ky ishte poshtërim, dhe poshtërimet ai nuk i kishte duruar ndonjëherë, ndaj vendosi të hakmerrej rëndë. Thirri mblesin dhe i kërkoi burrë tjetër për vajzën e martuar.

— Dymijë lekë dua, — i tha. — Ç'të nxjerrësh më tepër, qofshin të tuat. Kondita të shumta nuk kam. Vetëm të jetë i besës sonë dhe të mos ketë cene në trup.

Të nesërmen ftoi të bijën në shtëpi dhe i tha dhëndrrit se do ta mbante nja dhjetë ditë mysafire.

— Prishur mos qoftë miqësia, — u përgjigj dhëndrri dhe, si hëngri një darkë e kaloi një natë te vjehrri, iku pa marrë vesh gjë nga planet e Idrizit, që, me t'u larguar dhëndrri, i tregoi së bijës ç'kishte vendosur të bënte. Ajo u lebetit, qau dhe iu lut të et, po ai nuk donte t'ja dinte.

— Do të bëhet ashtu siç them unë. Përndryshe as ti, as yt shoq nuk i shpëtoni shpagimit. Po më theve zemrën, e gjallë nuk del nga kjo shtëpi... Fjalë të tepërta nuk dua... — dhe u nis për punë bashkë me të shoqen.

Fatimeja ngeli vetëm. Dësh të ikte, po një parandjenjë e keqe dhe ogurzezë nuk e linte. Frika e një fatkeqësie e mbërtheu në vend. Ajo kishte dëgjuar shpesh që histori të tilla përfundojnë me gjak. U lëshua pa fuqi e shpresë në qoshen e dhomës së zjarrit dhe mbështeti kokën në një thes me misër.

— Ku të mbytem, unë, e mjera? — vajtonte fatin e vet. — Nga t'ja mbaj: lum andej e det këtej!

Vetëm nga thellësi të pakuptueshme të vetëvetes një zë i dobët, sa mezi ndjehej, i përndante mjegullën e dëshpërimit. Dikur, shumë vjet më parë, në një natë dimri, i ati u kishte rrëfyer përrallën e një të dënuari me vdekje. Atë e kishin shpënë para trekëmbëshit dhe, kur xhelati i hodhi lakun e litarit në qafë, kadiu i tha se edhe mbreti nuk e kishte pranuar kërkesën për falje.

— Pa ç'ka, — foli i dënuari me burrëri, — se tha mbreti; nuk ka thënë, perëndia.

Kështu mbaronte përralla.

— Po pastaj? — kishin pyetur vajzat. Idrizi nuk i ishte përgjigjur.

Në këto mendime e gjeti Fatimenë motra e vogël, kur u kthye nga puna.

— Budallaqe, — i foli ajo së motrës, pasi dëgjoji ankimet e saj. — Mos e prish gjakun fare. Histori të tilla mund të ndodhnin vetëm qëmoti. Tani po fryn tjetër erë...

— Fol ti, fol... Po ç'të bëj unë, korba?

— Zemër, kërkohet në të tilla raste. Zemër e guxim.

— E ç'duhet zemra, kur babai i përmend së bijës vdekjen?... Unë edhe mund të arratisem nga kjo shtëpi, po mënxyra do të më ndjekë pas. Babai nuk tallet...

— Po nëna?

— Nëna qau dhe më tha: «Mos u pikëllo, bija e nënës. Bëj si thotë yt atë, se i tillë paska qenë fati yt. Gruaja në këtë botë është sajuar të vuajë e të mundohet».

— Domethënë edhe ajo është kundër teje?

— Me zemër jo.

Tefta hoqi tutat e punës, kreuhi flokët, që ja kishte prishur era dhe u ul pranë së motrës.

— Mirë, atëhere, më mbetet mua të të shpëtoj, — i tha me vendosmëri.

— Pse tallesh?

— E kam me gjithë mend. Pansesër do të prishet fejesa ime, dhe ti do të kthehesh përsëri te ai karafili yt i dashur, që të ka blerë si frëngu pulën.

— Gjepura!

— Do ta shohësh. Unë do ta mund babanë, — u krenua Tefta, — dhe ai do të më bindet.

Fatimeja vështroi të motrën me mosbesim e habi.

— Po sheh ëndrra me sy hapur, më duket. Fjalë...

— Fjalë e punë bashkë, — vazhdoi Tefta, po e la fjalën përgjysmë, se hyri e ëma me një krah shkarpa të thata. Ajo vështroi të bijat të pikëllura dhe u mundua ta fshihte brengën, që i jepte fytyrës së saj një pamje dramatike. Si gjithë nënat tona edhe ajo nuk qe mësuar t'u hapej fëmijëve.

Pas dy ditësh u bë mbledhja e fshatit. Nuk qenë të paktë ata që e pritën këtë mbledhje me shqetësim, se ishte hera e parë që hesapet e shtëpisë do të dilnin në shesh, dhe burrave do t'u kërkohesh të ndërronin mendje e zakon.

«Këtej e tutje, u thanë, do të flasim ndryshe. Ashtu siç gjykohe mi kur zihemi e rrihemi me një të huaj, ashtu do të gjykohe mi edhe kur sillemi keq me njerëzit e shtëpisë, me gruan e me fëmijën.»

— Pse, më shumë e doni ju gruan dhe fë-

mijën time? — pyeti një fshatar, që mbahej burrë zakoni. — Sa më dhemb mua, nuk i dhemb as kryetarit, as sekretarit. Partia nuk thotë t'i vëmë kazmën shtëpisë e zakoneve...

— Jo. Partia thotë t'i hedhim themele të shëndosha konakëve tanë të rinj, se, e dini ç'ka thënë një shkrimtar? Në shtëpinë e re me qereste të vjetër të grijnë tartabiqet më keq se më parë. Apo jo? — pyeti plakun sekretari i organizatës së partisë, një tridhjetë vjeç burrë, që mbante akoma uniformën e oficerit të liruar. — Ja, fjala vjen, ti, xha Selim, e ke fejuar vajzën që kur ishte në klasën e katërt fillore dhe ke marrë nga krushku tridhjetë mijë lekë të vjetra... Kësaj i thonë ta shesësh fëmijën si bagëtinë...

— Mbaj gojën, djalë, — u nxeh Selimi dhe u ngrit më këmbë. — Në mbledhje të tilla unë nuk qëndroj... dhe u mat të largohet.

— Dëgjo edhe një fjalë, — e ndali sekretari. — Në mbledhjen e organizatës së rinisë vajza juaj ka kërkuar të priset fejesa.

— Se priset a ndreqet, atë nuk e vendos as ti, as ime bijë, po unë, — dhe Selimi dëfteu veten me gishtin tregues. — Ti s'ke të drejtë të fusësh hundët në punët e mia.

— Baba, — u dëgjua një zë i pasigurt vaize. Të gjithë kthyen kokën dhe panë të bijën e Selim Durmishit, që përdridhte nëpër duar rrypin e fustanit prej basme. — Unë të kam dëgjuar gjithnjë, baba... Po me një të panjohur nuk do të martohem kurrë... — dhe vajza u ngashërye.

At e bijë qëndronin përballë njëri-tjetrit: ai trupmadh e i egërsuar, ajo e brishtë dhe e përlo-tur. Në ato çaste s'ishin më at e bijë, po dy botë

armike, që u ndeshën për herë të parë me njëra-tjetrën.

Selimi u nxe në fytyrë, kërciti dhëmbët dhe, pa guxuar të vështrojë as të bijën, as fshatarët pëshpëriti:

— Ashtu, ë?

— Të tjerët heshtnin dhe prisnin ç'do të ndodhte.

— E, xha Selim, ç'thua? — u dëgjua zëri i qetë e gazmor i sekretarit t'organizatës së partisë.

— Turpi, o djalë, nuk hahet me bukë... Vdekjen e prisja, po këtë që më punoi ime bijë, nuk e prisja kurrë... Le të bëhet si thotë ajo, — tha me gjysmë zemre Selimi. — Sa për mua dijeni: ose do të vdes, ose do të çmendem.

— Jo, xha Selim, — u hodh një vajzë tjetër.

Idriz Metës i rrahu zemra fort kur dëgjoi zërin e së bijës, që e goditi si plumb.

Tefta u ngrit e sigurt dhe me guxim. E bija e Selim Durmishit gjeti rastin të ulej, kurse Idrizi mori një kleçkë dhe nisi të rrëmojë tokën.

— Ti je plak, xha Selim, — vazhdoi Tefta, — dhe kujton se është turp të shkelet një zakon i turpshëm. Dhe ke të drejtë. E atillë ka qenë jeta, të atilla kanë qenë edhe zakonet, edhe mendjet e njerëzve.

Selimi tundte kokën i kënaqur. Idriz Meta mori zemër dhe vështroi të bijën në sy me gëzim.

— Ja, im atë, sado që është shumë më i ri nga ti, prapë rron akoma me ato zakone dhe me atë mendje. Edhe unë jam e fejuar që kur isha tetë vjeçe, dhe me një të panjohur. Babai ka marrë dyzet mijë lekë të vjetra... Më ka shitur aq sa shitet një lopë... A nuk është turp?... Sikur të mendonit qoftë edhe disa minuta në ditë për

fatin tonë, ju do t'i shkelmonit vetë këto zakone të poshtëra... Si thua, baba?

Idrizi u drodh nga kjo pyetje. S'paska gjë më të rëndë, se kur të gjykon fëmija jote faqe botës, — mendoi dhe tha nëpër dhëmbë:

— Ke të drejtë... Unë do të bisedoj me kru-shqit...

— Nuk ke ç'bisedon. E vetmja përgjigje është fjala ime. Edhe ata le ta thonë fjalën kur të bëjnë mbledhjen e fshatit.

— Të lumtë, — thirri e papërmbajtur një grua.

— Kështu, baba. Po unë do të kërkoj edhe diçka tjetër: të na tregosh, pse ke vendosur të ndash time motër nga burri?

— Pse, gjer këtu paska arritur?

— Mos u çuditni, — vazhdonte Tefta me zjarr. — Nuk është im atë as i pari, as i vetmi, që vendos të bëjë gjëra të tilla.

— Po, pse kërkon ta ndajë?

— Ai do të flasë vetë, — përfundoi Tefta dhe u ul. Shoqja që kishte pranë i shtrëngoi krahun.

Idrizit i dridhej buza. Si nuk e paska njohur gjer atëhere të bijën? Ajo që rritur, që mësuar, kurse ai e quante akoma fëmijë dhe ja, për këtë faj të tij, sot i duhej të ngrihej e të pranonte gabimet që i rrëfeu e bija. Po si ta bënte këtë? Si gjithë fshatarët, edhe ai që mësuar të rrinte net të tëra pa gjumë, që t'u jepte udhë halleve e derteve. Mirëpo koha e sotme nuk pritka. Nuk pritka rinia.

Nga kopshtijet era përhapte aromën dhe petalet e luleve. Pemët po lidhnin kokrra.

— E, Idriz Meta? — pyeti sekretari. — Fshati pret fjalën tënde.

Idrizi u ngrit me të vështirë.

— Ashtu ka qenë koha atëhere... Edhe nënat e motrat tona ashtu janë martuar... Ne vetë — po ashtu. Tani është ndryshe... Ime bijë, — u inatos ai padashur, — nuk ka më turp të flasë në mbledhje të fshatit kundër të jatit... Ndërruan kohët...

— Do ta prishësh krushqinë?

— Ajo u prish vetë. Nuk ka burrë, i cili të marrë për grua një vajzë, që e ka mohuar në sy të botës, — thumboi prapë të bijën. — Pastaj edhe ne burrat humbamen kemi qenë. Pse, ore, aq të ligj qenkëshim, sa të besonim se vetëm me pare mund të gjenim një copë grua? Im atë ka shitur pendën e qeve kur më martoi... Sa për atë fjalën tjetër, s'kam ç'të them. Jam i shtrënguar të mbaj anën e tim vëllai dhe të mbroj nderin...

— Nuk e duam atë nder, — ndërhyri i vëllai. — Nuse me zor nuk merr im bir, — se nuk është i mbetur. I ri është, i zoti i punës është, nusen le ta gjejë vetë.

— Të lumtë goja, — thirrën shumë vetë njëherësh. Të rinjtë duartrokitën.

Idrizi u hutua dhe pyeti me dëshpërim:

— Kërkoni gjë tjetër nga unë?

— Nuk jemi në gjyq këtu. Ti na e hape zemrën dhe tani e besoj që e kupton se u lirove edhe vetë nga një siklet i madh.

Mbledhja vazhdoi gjer në mbrëmje vonë, po Idriz Meta pak dëgjoi ç'thanë fshatarët e tjerë për veten e tyre. Vetëm në fund i zuri veshi këto fjalë të Selim Durmishit.

— Kështu, po. Kur flitet për gjithë fshatin dhe gjykon i gjithë fshati, zakonet e vjetra vdesin dhe lindin zakone të reja.

Këto fjalë ngushëlluese Idrizi i përsëriste me vete edhe kur kthehej në shtëpi i menduar, i ngrysur e me duar të lidhura prapa.

Pas tij vinte e shoqja me të bijën.

Të tre heshtnin. Të tre mendonin. Të tre e kuptonin se do t'u duhej kohë, gjersa të ngjitnin fillin e këputur, po paskëtaj do të niste një tjetër jetë, e mbështetur në të tjera lidhje. Më e gatshmjia dhe më e dëshiruara për t'ja arritur asaj dite ishte Tefta. Gruaja i trembej akoma të shoqit dhe parandjente grindje e shamatë, kurse Idrizit do t'i duhej një tjetër rast aq i pazakontë, sa mbledhja, që t'i jepte hak plotësisht së bijës.

Ai gjithë natën u përpëliti në dyshek, pa këmbyer fjalë as me të shoqen.

Të nesërmen, kur po dilte nga shtëpia, thirri vajzën e madhe dhe i tha shkurt e ftohët:

— Kthehu te yt shoq... — dhe iku, pa e kthyer kokën prapa. Nëpër kokë i vërtitej vetëm një mendim i shqetësuar: — Ç'do t'i thonë shokët e brigadës? Se heshtja nuk mund të ishte e përjetshme, dhe qetësia e rreme nuk mund të zgjaste shumë. Ai e kuptonte mirë këtë gjë. Edhe fajet e tij i kuptonte, po ja që ishte vështirë t'i pranonte para të tjerëve.

Udhëve të fshatit kalonte kokëulur, sado që zemra i thonte të shihte si kishin çelur pemët ndër kopshtije dhe të ndjente gëzimin e përherëshëm të pranverës e të prehej, duke thithur avullin e ugarëve të porsahapura.

PLAKU DHE PUSHTUESIT

Më në fund, pas tri orësh lufte të ashpër të xhadeja dhe kodrat rreth, gjermanët hynë në një qytet të vogël shqiptar. Ishte qyteti i parë shqiptar që pushtonin. Kolona e gjatë e autoblindave u ndal në qendër të qytetit. Disa ushtarë zbritën dhe u shpërndanë nëpër rrugë; të tjerët u rreshtuan për tre. Nga autoblinda e dytë doli oficer Myleri, një bjond me flokët ala Hitler dhe me sy të vegjël të kaltër. Një tjetër oficer dha komandën. Ushtarët morën qëndrim gatitu.

— Që sot kjo tokë i përket Gjermanisë së madhe. Fitorja jonë është e lavdishme. Ne jemi pushtuesit e botës, që do ta vëmë në shërbim tonë. Hajl Hitler!

— Hajl Hitler! — thirrën ushtarët njëzëri. Dhe oficeri Myler u kthye nga ndërtesa e bashkisë. Priste që dikush të vinte t'u uronte mirëseardhjen e t'i përshëndeste si çlirimtarë, po askush s'po dukej. Bashkia ishte e mbyllur. Vetëm një trup burri shtrihej pa jetë në shkallë. Gojën e kishte të hapur, sikur kishte bërtitur fort para vdekjes. «Ndonjë plumb partizani», mendoi Myleri dhe vështroi përreth.

Asnjëri nuk dukej. Rrugët ishin të shkreta. Edhe dyqanet qenë mbyllur. Siç dukej ky qytet

ishte boshatisur fare. Ndoshta kishin dalë të gjithë në mal, se male kishte shumë ky vend. Edhe njerëzit si malet duhej të ishin këtu, të egjër. Kështu shpreheshin dhe italianët në raportet e tyre, dhe dalëngadalë ai diçka po kuptonte. Thirri me forcë. I dha urdhër një ushtari të qëllonte me automatik në dritaret e një shtëpie. Përsëri asgjë. Asnjë shenjë jete. Ai u tha ushtarëve se fitorja e tyre që e lavdishme, kurse, në të vërtetë, pas keshin pushtuar një qytet të braktisur, ku veç kryetarit të bashkisë të vrarë, nuk ndodhej njeri tjetër.

Oficer Myleri filloi të ecte i hakërruar nëpër rrugë. Nuk donte të besonte se qyteti ishte braktisur. Një vetmi të tillë nuk e duronte dot. Po çmendej. Ky komunizmi qenka si ferrë, që mbin kudo. Por ai do ta shkulte, do ta shkulte me gjithë rrënjë, jo vetëm këtu, po kudo, në gjithë botën.

Pastaj, pa qenë në vete, u ndal para një njeriu. Fërkoj sytë mos shihte ndonjë ëndërr. Jo. Qe vërtetë një njeri, një njeri në qytetin e braktisur. Qeshi me të madhe, plot sarkazëm.

Ky që një plak 85-vjeçar. I ulur këmbëkryq në një karrige në prak të derës. Ai vështronte gjer manin me ironi dhe thithte thellë llullën me duhan.

Oficeri iu afrua disa hapa instinktivisht. Ja, pra, dhe shqiptari i parë i gjallë. Nuk kishte ndonjë ndryshim nga njerëzit e tjerë të bardhë. Vetëm rrudha kishte pak si tepër në fytyrë, dhe në kokë mbante një qeleshe të bardhë prej leshi.

Ky plak iu duk i çuditshëm. S'kishte parë ndonjëherë njeri të ulur në karrige në atë mënyrë. Mos ishte dhe ai komunist?

— Hajl Hitler! — bërtiti gjermani dhe çoi dorën e djathtë përpara.

Plaku nuk foli. Thithi llullën thellë dhe nxori disa rrathë të zinj tymi, të cilët pastaj i shoqëroi i kënaqur me sy.

«Pse bërtet? — dukej sikur thoshin sytë e tij të rreptë, — s'ta ka njeri frikën».

Gjermani u trondit thellë. Mos kishte të bënte me ndonjë fantazëm të nxjerrë nga mendja e tij? «Ky qenka një qytet i mallëkuar! — mendoi. — Këtu diçka nuk shkon, diçka nuk është në rregull, gjithshka është e shkretë, gjithshka hesht. Edhe ky plak i mallëkuar këtu përpara hesht dhe në heshtje thith llullën e tij të mallëkuar!» Oficeri do të ishte gati të mendonte se kishte të bënte me ndonjë të vdekur tjetër të ulur në karrige në mënyrë aq të çuditshme, por vështrimi i plakut ishte i gjallë. Myleri e ndjeu mirë këtë. Ata sy e vështronin me ngulm dhe neveri. Gjermani kërciti dhëmbët. Ky plak po ja zgjonte përsëri instiktin e vjetër prej sadisti. Deshi ta detyronte të ulte sytë, e qëlloi me shpullë në fytyrë, por plaku nuk ja shkiste sytë. Kishte që në mëngjes herët që po e priste. Pikërisht këtë, komandantin gjerman. Do të bënte dhe ai diçka, si dy djemtë e vet partizanë, që t'i shërbente sado pak atdheut.

Një ditë më parë në mëngjes, u përhap lajmi se do të vinin gjermanët.

Të rinjtë, si vranë kryetarin e bashkisë dhe katër a pesë tradhëtarë të tjerë, u bashkuan me partizanët. Të tjerët, pleqtë, gratë, fëmijët u shpërndanë nëpër fshatrat rreth e rrotull, tek të afërmit e vet. Ata pak që mbetën në qytetin e vogël, u mbyllën nëpër shtëpitë. Vetëm plaku nuk lajti

vëndit. Donin ta merrnin dhe atë me vete, se gjermanët ishin shumë mizorë dhe s'do të donin t'ja dinin për moshën e tij, por ai s'pranoi. Ehu sa kishte parë ai! Qe kockë e vjetër plaku, kishte luftuar me turqit, grekët, serbët, austriakët, italianët dhe nuk kishte parë kurrë armiq të mirë. Ata të gjithë njëlloj ishin, barbarë.

Që në mëngjes herët ai kishte dalë te dera, se më tej nuk kishte fuqi të shkonte, e po priste tamam këtë fashistin, që tashti e qëlloi me forcë në fytyrë. Plaku nënqeshi lehtë me tallje. Myleri nuk duroi dot më, dhe e goditi me sa fuqi pati. Plaku u rrëzua me zhurmë me gjithë karrige. Diçka i theri nën brinjë, po s'e bëri veten. Nuk duhej treguar asnjë dobësi para armikut. Mblodhi forcat e fundit, futi llullën, të cilën nuk e kishte lëshuar nga dora, në gojë dhe u ngrit me ngadalë, sikur ngrinte me vete gjithë peshën e 85 vjetëve të jetës së tij. Ngriti edhe karrigen dhe u mat të ulej përsëri.

Ky plak po ja shkatërronte fare nervat komandantit gjerman. Ai po tallej rëndë me të. Kjo s'i kishte ndodhur kurrë atij.

E kapi me forcë prej këmishë, pranë fytit, dhe filloi ta tundte.

— Hej, plak i mallëkuar, do të jap urdhër që t'i presin këmbët, dhe sytë do të t'i nxjerr, dëgjon apo jo?

Por plak nuk kuptonte asnjë fjalë nga gjuha e tij. Vetëm tonin e tij kërcënues merrte vesh, por ai e kishte vendosur me kohë. Futi me të shpejtë dorën në xhep, nxorri thikën që kishte vënë aty që në mëngjes, dhe, pa u kuptuar fare, ia nguli gjermanit në zemër. Atij i mbeti fjala

në grykë. Çakarriti sytë dhe dora që kishte kapur plakun u hap me të shpejtë. Iu këputën gjunjët dhe u rrëzua në kurriz me gojë hapur, sikur të donte ta shante plakun edhe pas vdekjes.

Plaku e vështroi më neveri.

— Këq e pati edhe ky, — foli me vete. — Unë e bëra timen.

U ul përsëri në karrike këmbëkryq dhe futi llullën në gojë. E thithi thellë, më thellë se çdo herë tjetër. Një breshëri automatiku ia përshkoi trupin mespërmas, por plaku nuk bëri fare zë. Mbeti ashtu i ulur këmbëkryq në karrike dhe nuk u rrëzua. Sytë e hapur i shkëlqenin nga kënaqësia dhe llullën s'e lëshoi nga goja edhe pas vdekjes. Prej saj vazhdonte të dilte tym, sikur plaku të ishte ende i gjallë dhe ta thithte përsëri llullën.

PASQYRA E LËNDËS

Dy fjalë për lexuesit	3
<i>Ollga Pipa</i> Xhemilja	5
<i>Razi Brahimi</i> Këngë e re	21
<i>Moisi Zaloshnja</i> Me «pleqtë e Perondisë»	31
<i>Fatos Kongoli</i> Shpërngulja	40
<i>Agim Cerga</i> Dhimbje	52
<i>Sali Çela</i> Çapkënja e gjyshes (tregim humoristik) ..	59
<i>Razi Brahimi</i> Ndeshje	71
<i>Thoma Qendro</i> Plaku dhe pushtuesit	81

49 199

LIOTEKA E SHKËTIT
GJURMISTËR

PARQYLA E LEJDES

3	.....	.....
5	.....	.....
21	.....	.....
31	.....	.....
40	.....	.....
52	.....	.....
59	.....	.....
71	.....	.....
81	.....	.....

Tirazhi 4000 kopje

F² format 70x100/32

Stash 2204-65

Shkronjave «MIHAL DURI»
Shtyp NISH Shtyp «ENDORI» — Tiranë, 1969
Stablimenti «8 I